

ἄλλοτε γελῶ, θὰ ἀπορήσετε. Ἐλπίζω ὅτι μὲ τὴν ὑπόκρισιν, τὴν ματαιότητα καὶ τὴν πονηρίαν μου θὰ κερδήσω τὴν ψῆφόν σας.

Ὁ Φαβρίκιος ἐνέκρινε μειδιῶν τὴν ἰδέαν τοῦ φίλου του, ἂν καὶ ἡ καρδίᾳ του ἤσθάνετο τινὰ δυσπιστίαν.

(Ἐπειτα συνέχισεν).

ΛΟΓΙΟΙ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑΙ ΤΗΣ ΙΔ'. ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ.

—οοο—

« Λέγεται δὲ λαὸς ἐλεύθερα βάζειν
Ὡς ἐλεύθε ἐκ ζυγῶν ἄλκας. »

Α'.

Ἡ ἱστορικὴ παῖρα, καὶ αὐτὴ τῶν παρισταμένων ἢ προσεκτικῇ παρατήρησιν σημειῶσιν ἐν τῇ πορείᾳ τῆς καθόλου Φιλολογίας σπουδαῖον τι γινόμενον καὶ σοβαρόν. Ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐθνικῆς ιστοριογραφίας, ἡ τῆς Ποιήσεως ἀναπτέρωσις, ἡ ἐκλαμψίς πάσης εὐφυΐας καὶ φιλοκαλίας, ἐν γένει δὲ ἡ πρὸς τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα προκοπὴ λαοῦ τινος, ἀναλογοῦσιν ὡς τὰ πολλὰ πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς διαλέκτου, πρὸς τὸν κατάρτισμόν τῆς καθ' αὐτὸ λεγομένης κοινῆς γλώσσης, ἥτοι τοῦ ιδιώματος, ὃ συνήθως ἐννοεῖ καὶ λαλεῖ τῶν πολιτῶν ἢ μείζων μερίς. — Εἰπέ μοι τίς ἡ γλώσσα τοῦ γένους σου; θέλω μαντεύσει τίς ποτε ἡ κατὰστασις τῆς ἐθνικῆς σου φιλολογίας, τίς ἡ Ποίησις καὶ ἡ Ἱστορία τῆς πατρίδος σου!

Τούλάχιστον οὕτω κρίνουσιν οἱ σήμερον γλωττολόγοι, καὶ οὕτω γνωματεύουσιν οἱ ἀληθῶς εἰδήμονες σύγγραφοι, οἱ διάσημοι κριτικοί, οἱ γεγενηκότες ἐν τῇ μελέτῃ καὶ τῇ αἰτιολογίᾳ τῶν γραμματολογικῶν φαινομένων. — Διότι καὶ ἡ κριτικὴ μεταρρυθμίζεται. Κατ' ἄλλον τρόπον ἔκρινον οἱ πατέρες ἡμῶν, ἄλλως δὲ κρίνομεν ἡμεῖς τὰς φιλολογίας σήμερον. Ἡ ἐπιστήμη πάντοτε προχωρεῖ· ὅστις δὲ ἀρρόνως ἐπιμένει εἰς τὰ ἀνέκλιτον δεδομένα, οὗτος σχολαστικὸς καὶ ἀφιλοπρόοδος.

Ὅτι δὲ πᾶσα ἀληθῶς ἐθνικὴ Ποίησις καὶ Ἱστορία δὲν ἀναπτύσσεται εἰμὴ ἀναλόγως τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κοινοῦ καὶ δημώδους ιδιώματος, τοῦτο, καθ' ἡμετέραν γνώμην, οὐ δυσαπόδεικτον.

Ἡ Ἱστορία, ὡς ἐκ τοῦ φύσει πολιτικοῦ καὶ δημοσίου χαρακτήρος αὐτῆς, ὡς ἐκ τῆς μᾶλλον φιλοδήμου ἢ ὀλιγαρχικῆς ῥοπῆς τῆς, οὐδὲ ὑπῆρξε ποτέ, οὐδὲ δύναται ποτε νὰ ὑπάρξῃ πραγματικῶς ἐθνικὴ, καὶ διδασκτικὴ, καὶ λυσιτελεῖς, ἐὰν χρηται διαλέκτῳ τινὶ τοῖς πολλοῖς ἀκαταλήπτῳ. Ἡ

Ἱστορία, καθὼς ἰνδαλμα πολιτείας, καὶ ἀπεικόνισμα λαοῦ, φιλεῖ τὴν γλῶσσαν τῆς δημοσιότητος, τοῦ λαοῦ τὴν γλῶσσαν. Χωρὶς δὲ ταῦτες, ἄστοχος καὶ ἀνωφέλιμος. Τί ἐδημιούργησεν ἡ ἀπόκρυφος καὶ ἱερατικὴ τῶν Αἰγυπτίων γλῶσσα; Μῖνον χρονικὰ δυναστειῶν, ἀπλοῦς καὶ βραχεῖς δεσποταμοῦ τύπους. Παρῆρχοντο γενεαὶ γενεῶν ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἐν τῷ μονολίθῳ ἐγγλυφομένων ἱερῶν χαρακτήρων. — Ἀλλ' ὅμως ποῦ τῆς ὄντως ἐθνικῆς Ἱστορίας ἡ καίτις; Ποῦ πρῶτον ἤρχετ' ἡ Κλειοῦς ἡ σάλπιγξ; Ἐν μέσῳ τῆς συμπαγεστέρης ὁμηγύρευς τοῦ ἀρχαίου κήρυου, ἐν μέσῳ τοῦ ψιθύρου τῶν ὄχλων, τῶν εὐρημιῶν, τοῦ θαρύβου, τῆς παραχῆς ἤρχετ' ἐν μέσῳ τῆς πρώτης φιλοθεάμονος καὶ ἀμιλλητικῆς ἐθνοσυνελεύσεως. Ἡ Ἱστορία γεννᾶται εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ λαοῦ, βλέπει δὲ τὸ φῶς συγχρόνως μετὰ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Δὲν ἀναφύεται εἰμὴ ἐκεῖ, ὅπου τὰ πάθη κομζίνονται καὶ κλυδωνίζονται, ὅπου τὰ μέλη τοῦ αὐτοῦ σώματος εἰς γνῶσιν καὶ σχέσιν ἀμοιβαίαν συνερχόμενα, συνοικοιοῦνται πρὸς ἀλλήλα, συμμαχοῦσιν ἐπ' ἀγχιῷ κοινῷ, συγκεντροῦσι τὰς λειτουργείας αὐτῶν πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ναί· τὸ πιστὸν τοῦτο εἰκόνισμα τοῦ ἀνησύχου καὶ φιλοπαράχου δαίμονος τῆς ἀνθρωπότητος γεννᾶται εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, εἰς τὰς ἀγοράς τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ῥώμης, τῆς Φλωρεντίας, εἰς τὰ Κοινοβούλια τῶν αἰώνων μας. Ἐκεῖ, ἐνθα οἱ Θεουκιδίδαι, οἱ Λίβιοι, οἱ Βιλλάνται, ἐνωτιζόμενοι παῖδες ἐπὶ τῶν εὐθόγγων τοῦ παρελθόντος χρόνου, πρὸς δὲ καὶ τῶν ἐγερτικῶν τοῦ ἐνεστώτος κραυγῶν, συντρίβονται, συγκινοῦνται, καὶ δακρύοντες ὁμνῶσιν ἐν τῇ παρουσίᾳ τῆς τριβῆς νὰ μὴ ἀφιερώσωσι νοῦν τε καὶ καρδίαν καὶ κάλαμον εἰμὴ εἰς τῶν συγχρόνων ὁμογενῶν τὴν ὑπηρεσίαν.

Ἐάν, λοιπόν, πράγματι καὶ λόγῳ δὲν ἦναι ἀπλὴ καὶ φιλογενὴς ἡ Ἱστορία, ἐὰν δὲν ἦναι φιλοδημοτικὴ καὶ εὐπρίσιτος, ὅσον ὁ λαὸς αὐτός, ὃν βιάζεται ἐξαικονίσαι· ἐὰν δὲν φέρῃ ἐν τε τῷ πνεύματι καὶ τῇ διαλέκτῳ αὐτῆς ὀλομελῇ τὴν σφραγίδα τῆς ἐθνικῆς συμμεθέξεως· συνελόντι εἰπεῖν, ὅταν δὲν γίνηται, τρόπον τινά, κάτατρον ἀνταντακλαστικὸν ἀκεραίας τινὸς γενεᾶς ἢ ἐποχῆς, τότε καλεῖται ἀκριβέστερον Χρονογραφία, εἰ μὴ καὶ Τυραννογραφία. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν ἰνδαλματίζει τὸν λαόν, ἀλλὰ κόμμα τι λαοῦ, μερίδα τινὰ ἐθνους, ἥτοι κατὰ μέρος μὲν ἐτυμολογεῖ, κατὰ μέρος δὲ φαρμακίζει καὶ ψεύδεται. Τότε δὲ δύναται νὰ παρομοιασθῇ εἰς δικαστήριον ἐθνους ἡμιόκροθάρου, ἐνώπιον τοῦ ὁποῦ ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν ἐνόχων διμάχονται ἐν ἀπουσίᾳ τούτων, καὶ ἐν γλώσσῃ ὅλως ἄλλοτρίᾳ πρὸς αὐτούς.

Ἐντεῦθεν ἐξάγεται, ὅτι ἡ Ἱστορία ἀποδραίνει κατὰ τὴν συγγραφὴν δεινῶν ἀποτελεσμάτων αἰτία, μόνον ὁσάκις ἐπακούει, ἐννοεῖ, κρίνει, καὶ κυροῖ ὁ λαός, ὁ αὐτουργός, καὶ μάρτυς, καὶ νόμιμος οὗτος δικαστής τῶν ἐξιστορουμένων. Ἐπομένως δὲν ἀποφεύγει τοὺς κλονισμοὺς τῆς πολιτείας, δὲν φοβεῖ-

ται τοῦ λαοῦ τοὺς σπαραγμοὺς, μάλιστα συνο-
δεύει αὐτούς.

Ὅρθως οὖν ἤθελέ τις παραβάλλει τὴν ἀνθρωπί-
νην κοινωνίαν εἰς λίμνην εὐμεγέθη. Ἐὰν καθ' ὥρας
διατεταγμένως δὲν ἔλθῃ βιαία τις λαίλαψ νὰ
πνεύσῃ ἐπ' αὐτῆς, ὅπως συμῶρη καὶ συγκεράσῃ
τὰ ὕδατα αὐτῆς διὰ τῆς ἀναταράξεως, ἡ λίμνη, με-
τὰ τινὰ χρόνου παρέλευσιν, ἀποξηραίνεται, ἀφοῦ
προηγουμένως ἐμπέσῃ εἰς σήψιν καὶ δυσωδίαν.
— Ἄνεμοι καὶ λαίλαπες πρὸς ἡμᾶς ὑπάρχουσιν οἱ
πολιτικοὶ κλόνοι, οἱ πόλεμοι, αἱ ἐπαναστάσεις, αἱ
θρησκευτικαὶ ἀναμορφώσεις, πᾶν ὅ,τι συνθλίβει τὰ
πάθη τῶν ἀνθρώπων, καὶ παράγει τῆς κοινῆς γνώ-
μης τὴν ἐκρήξιν. Πνεῦμα γὰρ Κυρίου ἐπιροιτᾷ ἐπὶ
παντὶ σεισμῷ, καὶ πάτῃ πλημμύρᾳ. Τί γὰρ ἤθε-
λεν εἶσθαι τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἱστορία εἰμὴ γῆ
ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, ἂν
Πνεῦμα κυρίου δὲν ἐπεφέρετο ἐπ' αὐ-
τὴν τοῦ ὕδατος αὐτῆς; Ἀλλὰ Πνεῦμα
λαοῦ, Πνεῦμα κυρίου· ἰδοὺ τὸ κήρυγμα τῆς Ἀπο-
καλύψεως!

Οἷα περὶ ἱστορίας ταῦτα καὶ περὶ ποιήσεως.

Ἡ Ποίησις, προῖόν θρυμμάτιον πάσης ἐθνικῆς ἐξ-
ευγενίσεως, ὑφίσταται πάντοτε καὶ ἀπανταχοῦ τῶν
γλωττικῶν τοῦ δήμου προόδων ὁ ἀγλαύτερος καρ-
πὸς, ἀπαρχὴ γνησίᾳ τῆς τοῦ λαοῦ κοινωνικῆς προ-
αγωγῆς, ἀπαύγασμα ἐλευθερίας, φιλοτιμίας, κοι-
νονοημοσύνης. Ἐρώτησον οἰανδήποτε φιλολογίαν!
Τί οὐσιωδὴς ἐστὶν ἡ ποιητικὴ μεγαλόνοια; Ἡχὼ
θεσπεσία ἐθνικῆς τινος βοῆς μεγάλης, ἀντίκτυπος
ἡχῶ ζώντων παταγμάτων. Οἷος δὲ τῆς ἐποχῆς ὁ
χαρακτήρ, οἷος ὁ αἰὼν καὶ ἡ γλῶσσα τούτου, καὶ
τὰ πάθη, καὶ αἱ ῥοπαὶ τούτου, τοιοῦτος ἀναντιρ-
ρήτως καὶ ὁ ἐξοχος ποιητής. Πιστὸς ἀντίλαλος καὶ
ἀκριβὴς τῆς καθόλου ὁμιλίας, καὶ τοῦ ἐπικρατοῦν-
τος πνεύματος. Καὶ γὰρ, ὅπου λείπει δῆμων ἐλευ-
θερία ἰαχὴ, ἐκεῖ λείπει καὶ πολιτικὴ ἀνάπτυξις, λεί-
πει καὶ σκόπιμος ἐποποιΐα. Ὅπου δὲ ἀφυστρεῖ
τῆς κοινοβιότητος τὸ εὐπρόσφυτον καὶ διαχυτικόν
ὅπου λείπει τὸ δημοτικὸν τῆς ἱλιάδος, τὸ παρ-
ρησιώδες καὶ εὐτολμον καὶ ἀρρενωπὸν τοῦ Αἰσχύ-
λου καὶ τοῦ Πινδάρου, τὸ φιλοκέρτομον τοῦ Ἀρι-
στοφάνους καὶ τοῦ Μολιέρου, τὸ ἐγκυστικὸν τοῦ
Δάντου στίγμα, τοῦ Σακσπέρου τὸ παραζικάρδιον
δόνημα, ἐκεῖ ἡ Ποίησις δὲν κορυφούται εἰς ὑψη-
λὰς πρωτοτυπίας χώρας, δὲν ὑποκινεῖ τὰ πάθη,
δὲν ἐνεργεῖ ἐπὶ τῆς ὁμάδος, δὲν ἀναμοχλαύει τὴν
ἐποχὴν, ἀλλὰ ἡ μεिरακιωδὴς ψιττακίζει φωνὰς ξέ-
νης, ιδέας τετριμμένας καὶ πρὸς τὸ δημόσιον συμ-
φέρον ἀσυντελεῖς, ἢ ἔρπει εἰς περιφορὰς ἄχαρεις
καὶ βαναύσους. Ἐκεῖ ἡ ἐποποιΐα διαγράφει τὸ πολὺ
τοῦ στιχοῦργου τὴν δοκησιοφίαν, διατυποῖ τὰ πά-
θη αὐτοῦ καὶ τοὺς σκαποὺς αὐτοῦ, δὲν ἐξεικονί-
ζει ὅμως τὸ πνεῦμα τοῦ γένους, οὔτε ὁλόκληρον τὸν
αἰῶνά της.

Προτάσσομεν τὰ βραχέα ταῦτα, ἵνα θέσωμεν
εὐκρινέστερον τὸ ἐξῆς ζήτημα.

Τίς ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἡμετέρα νεοελ-

ληνικὴ διάλεκτος, ἂν καὶ τυγχάνῃ εὐαποδείκτως
οὔσα τῶν νεωτέρων διαλέκτων ἡ πρεσβυτέρα, ἀλλὰ,
κατὰ τὰς ἀνελίξεις αὐτῆς, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐ-
βράδυνε τὴν φιλολογικὴν τῆς ἀπάρτισιν, ὥστε, καὶ
σήμερον ἐτι, μετὰ δίκαιαν σχεδὸν γιλιετῆ, ὁμο-
λογουμένως ὑπολείπεται ἐν ὁρισμῷ καὶ τριβῇ καὶ
κανονικῇ καλλιτερίᾳ καὶ γραμματολογικῇ εὐπορίᾳ;
Διὰ τί, ἐνῷ τὰ πλεῖστα τῶν Εὐρωπαϊκῶν γένων σε-
μνύονται ἐπὶ ὄντως ἐθνικῇ ἱστορίᾳ, καὶ ἐπὶ Ποι-
ήσει πρωτοτύπῳ, ἡμεῖς, ἔθνος ἀρχαιότερον, ὑπε-
ροῦμεθα τούτων;

Ἴνα ἐπιληφθῶμεν τοῦ προβλήματος εὐμεθοδῶς τε
καὶ δραματικῶς, παραλείπομεν πᾶσαν ἐκ τῶν προ-
τέρων σκέψιν, καὶ προβαίνομεν ἀνευ χρονοτριβῆς
εἰς αὐτὴν τῶν γεγονότων τὴν ἐξέτασιν. Μᾶλλον ἢ
ὑπὸ θεωριῶν ἀφρημένων, τὰ πράγματα ὑπ' αὐτῶν
τῶν πραγμάτων διερμηνεύονται. Διὸ καὶ ἡμεῖς φι-
λοῦμεν ἰδίως τὴν διὰ συγκρίσεως καὶ παραβολῆς
ἐρευναν, μάλιστα περὶ ζητήματα ἱστορικὰ, οὐκ ὀ-
λίγον σκοτεινὰ καὶ περιπεπλεγμένα.

Ἀς λάβωμεν, λοιπὸν, ἐν τῇ ἡμετέρῳ μεσαιῶνι,
ὅθεν τὰ σπουδαιότερα τῶν Ἑλλήνων πηγάζουσι,
ῥοπήν τινὰ χρόνου σημαντικὴν τῆς ἰδιώτιδος γλῶτ-
της, καὶ τῆς γραμματολογίας, τὴν δὲ στιγμὴν
ταύτην ἃς παραβάλλωμεν πρὸς τὴν σύγχρονον τῆς
δυτικῆς φιλολογίας στιγμὴν. Εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς δὲ
χαριζόμενοι, ἃς ἐκλέξωμεν κατὰ προτίμησιν ἐκεῖ-
νον τῆς Ἑλλάδος τὸν αἰῶνα, αἱ ιδιότητες τοῦ ὀ-
ποίου βνηθοῦσι διαφερόντως τὴν συμπαραβολήν.

Ἐστω, λ. γ. ὁ ΙΑ' αἰὼν, ὁ προβεβηκὸς οὗτος
τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας μας, καθ' ὃν ἡ μὲν ἐπι-
κράτεια τῆς λατινοκρατίας κατὰ μέρος ἀπαλλα-
χθεῖσα, ἀναδέχεται τὴν ἐθνικὴν κυβέρνησιν καὶ ὀνο-
μασίαν, ἡ δὲ κοινωνία, ἐν τῇ ἐπαφῇ τῶν ἐτέρων
χριστιανικῶν κοινωνιῶν βραδέως γονιμοποιουμένη,
σκιστᾷ καὶ αὐτὴ, ἂν καὶ ἀσυνειδήτως ἐτι, ὑπὸ τὴν
ἡλέκτρισιν τῆς γενικῆς ἀνακινίσεως. Ἡ δὲ νεωτέρα
γλῶσσα, τῶν σπαργάνων ἐξερχομένη, ἄδει στίχους
ἀγοραίους, ἐπιλαμβάνεται τῆς οἰκεικῆς χρονογρ-
φίας, ὅτε δὲ καὶ τῆς ἐθνικῆς, καὶ πειρᾶται ἀπὸ τῆς
γραμματείας τῶν βιβλίων, ἐνθα κατέφυγε, νὰ εἰς-
χωρήσῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀλληλογραφίαν τὴν Αὐ-
τοκρατορικὴν. Ἄλλως δὲ, γόνιμος ὁ αἰὼν εἰς ἄν-
δρας διακεκριμένους κατὰ δὲ τὰ συμβάντα πο-
λυτάρακτος. Εἶναι, διὰ μὲν τὴν Ἀνατολήν, ἡ ἐπο-
χὴ τοῦ Ἀνδρονίκου Β', τοῦ Παχυμέρου, τοῦ Γρη-
γοῦ, τοῦ Μετοχίτου, τοῦ Παλαμά, τοῦ Πλανού-
δου, τοῦ Καντακουζηνοῦ· διὰ δὲ τὴν Δύσιν, ὁ κρι-
τὸς τοῦ Δάντου, τοῦ Βοκακκίου, τοῦ Πετράρχου,
τοῦ Βιλλάνου, τοῦ Froissant, τοῦ Chaucer, καὶ
ἐτέρων περιφανῶν ἀνδρῶν.

Σπουδαία καὶ ἀρθανος ἡ ὕλη· ἀξιωμαλέτητος ὁ
ἀνταγωνισμός.

Λεῖτε συγκρίνωμεν τὸ πνεῦμα, τὰς κλίσεις, καὶ
τὴν πορείαν τῶν ἀνθαμιλλωμένων δύο μερῶν.
Ἐρευνήσωμεν ὑπόθεν πως καὶ πανοραμιακῶς τοὺς
λόγιους τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης, καὶ τὰς
σχετικὰς γλώσσας αὐτῶν.

Β'.

Πρώτη διάκρισις καὶ γενική, ἣν ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐν τῇ συμπαραβολῇ τῶν δύο προκειμένων τόπων, ὑπάρχει αὕτη· Ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν ἐποχὴν, ὁ στοχασμὸς τοῦ Ἑλλήνος πεπαιδευμένου διαφέρει κατὰ τὴν ἐκφράσιν ἀπὸ τοῦ στοχασμοῦ τοῦ Λατίνου. — Ἐξηγηθῆμεθα.

Ὁ Λατίνος συγγραφεὺς, εἴτε ποιητὴς ἢ λογογράφος, δεικνύεται γενναῖον τέκνον καὶ θρέμμα τοῦ καιροῦ του, προῖόν αὐτόρουτον τῶν καθεστώτων, ἐκτραφείς ἀνόμεντος τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς πατρίδος του· καθὼς τοιοῦτος δὲ, ἀντιπαρίστην ἀκριβῶς τὴν εἰκόνα τοῦ χρόνου ἐν ᾧ ζῇ καὶ πολιτεύεται, ὅθεν καὶ τὰ γενήματα τῆς διανοίας του εἶναι, τρόπον τινά, ἐκράγματα ἐντελῆ τῆς μητρῴας του κοινωνίας, πιστὰ ἀντίτυπα τῶν χαρακτήρων πάντων τῆς ἐθνικῆς ζωῆς.

Παρ' ἡμῖν, ἀπ' ἐναντίας, καὶ πρὶν τοῦ χρόνου τοῦ δευτέρου, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὁ λόγιος, ἂν καὶ καθὼς πολίτης ἀνήκει κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν ἐποχὴν του, ἀλλ' ὅμως, καθὼς συγγραφεὺς, αὐτοδеспότως ἀποσπᾶται τῆς οἰκίας του χρονολογικῆς θέσεως, ἀπαιωρεῖται εἰς τινὰ σφαῖραν ἰδεῶν καὶ ὕψους καὶ γλώσσης ὑπερβατικῆς, ἀναβιβάζομενος δὲ εἰς τὴν σφαῖραν ταύτην, ἣν καὶ ὑπεριστορικὴν ἡδυνάτο τις εὐστόχως νὰ καλέσῃ, χάνει συχνάκις τὰ ἔχνη τοῦ καιροῦ του, τὴν ἐπαφὴν τῶν συγχρόνων του, καὶ τὸ νῆμα τῆς ἀληθοῦς ἐρμηνείας, μανθάνει δὲ νὰ θεωρῇ ἐκ τοῦ ὕψους ἐκεῖνου πάντα μὴ λόγιον, καὶ ἰδίως τὸν λαόν, ὥσει ἀπεικότα, καὶ ξένον, καὶ βέβηλον, ἄξιον ἀποστροφῆς, ἀνίσταται νὰ μεθέξῃ τῶν νοημάτων του, τῆς σοφίας καὶ εὐγλωττίας του.

Ὁ Λατίνος συγγραφεὺς αἰσθάνεται ζωηρῶς τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος· ταύτην δὲ τὴν ἀγάπην δὲν διαστέλλει ἀπὸ τὴν χρῆσιν τῆς δημώδους γλώσσης του. — Ὁ βυζαντινὸς ἄλλην πατρίδα παρὰ τὴν ἀρχαίαν δὲν ἔχει· ἐπομένως γλῶσσα τῆς συγγραφῆς του εἶναι ἡ νεκρὰ γλῶσσα τῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ πρῶτος, ἀντιπρόσωπος λαοῦ, προφέρει τοῦ λαοῦ τὸ ὄνομα μετὰ σεβασμοῦ καὶ ζήλου. — Ὁ βυζαντινὸς ἐξονειδίζει τὸν λαόν μετὰ πολλῆς ὑπεροφίας, καὶ ὑπερεκθειάζει τὸν μονάρχην.

Πόθεν αὕτη ἡ διαφορὰ; πότε δὲ ἤρξατο; Ἀνάγκη νὰ διαζητήσωμεν τὴν φύσιν καὶ τὴν πηγὴν αὐτῆς.

Ὁμολογητέον ὅτι, πρὸ τῶν Σταυροφοριῶν, τοιαύτη τις ἦν καὶ παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἡ πορεία τῆς συγγραφῆς. Καθάπερ ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὕτω καὶ ἐν Εὐρώπῃ, πρὸ τοῦ συμβάντος τούτου, πᾶς μὴ θεολόγος, ἢ λόγιος, ἢ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ χρόνου, πᾶς μὴ τρέφιος τῆς Ἐκκλησίας, ἢ θύραθεν λογιώτατος, ἐνομιζέτο ἀμαθὴς, ἀπειρέκαλος, χυδαῖος· οὕτως εἶπεῖν, ἐθνικὸς καὶ ἀπερίτμητος.

Ὁ λογιώτατος οὗτος, γράφων λατινιστῇ, κατὰ τὴν ἀκαμπτον ῥωμαϊκὴν, καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, τοῦτέστιν ἀποχωριζόμενος τοῦ αἵματος τοῦ καὶ

τοῦ δημοσίου, παραιτούμενος πάσης δημοτικῆς φιλοτιμίας, ἀπεικόνισε τὸ παρελθόν, οὐχὶ δὲ τὸ ἐνεστώ· ὑπερασπίσθη τὸ κράτος τοῦ βασιλέως, ἢ τῆς θεοκρατίας τὴν ἰσχύϊν, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο κήρυξ ἐλευθεροῦ λαοῦ, ἱεροφάντης ἐποχῆς, καλλήμενης εἰς τερατουργήματα. Καθάπερ οὖν ἐν Βυζαντίῳ ἡ χρῆσις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, οὕτως ἐν Δύσει ἡ δεσποτεία τῆς Λατινίδος περιχράσσει τὸν κύκλον τῆς θεολογικῆς κῆρυξ, ὁρίζει τὴν δικαιοδοσίαν τῆς λογιότητος, ὁ ἐστὶ, τὴν ἱστορικὴν περίοδον τῆς ἀπροοδευσίας καὶ ὑποχειριότητος.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν Σταυροφορίαν τὰ πράγματα δέχονται διάφορον μορφήν.

Ὁ βίαιος ἐκεῖνος καὶ κρίσιμος τῆς Σταυροφορίας πυρετὸς, ὅστις αἶφνης καταλαμβάνει τὰς τότε κοινωνίας, σωτηριώδεις ἐπιφέρει μεταβολὰς εἰς τὴν νοσώδη τῶν πνευμάτων καὶ τῶν ῥοπῶν κατάστασιν.

« Γίνεται λαίλαψ ἀνέμου μεγάλη· τὰ δὲ κύματα ἐπιβάλλει εἰς τὸ πλοῖον, ὥστε αὐτὸ ἤδη γεμίζειθαι. »

Ἡ φωνὴ τοῦ Ἑρμῆ τοῦ Πέτρου, ἡ κρατερὰ αὕτη φωνή, ἀνακυκλᾷ σφοδρῶς πάντα τὰ ἐν ἀρχῇ καὶ ἀδρανῆ διαγόντα κοινωνικὰ στοιχεῖα τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Ἡ κίνησις, ἡ ζωὴ, ἡ ἐνέργεια, ἡ δραστηριότης διαδέχονται ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ τὴν πρῶτην ἀπάθειαν, καὶ τὴν ἀναλγησίαν.

Ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκεῖνης, οἱ ὄχλοι, τὰ πλήθη, οἱ λαοί, ἐγείρονται ἀπὸ τῆς γῆς, ὥς ἂν περιέστραπεν αὐτοῖς τὸ φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, ζητοῦσι νὰ συγκληθῶσι καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν μυστικὸν τῆς θρησκείας δειπνον· θέλουσι νὰ συνεργήσωσιν ὀλικῶς τοῦλάχιστον, καὶ διὰ τῆς σωματικῆς ὑπηρεσίας εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ Σταυροῦ, εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν Χριστιανικῶν ὁρίων, εἰς τὴν δίκωξιν τῶν ἀπίστων.

Ὅπερ λαὸς βούλεται ὁμοφώνως, τοῦτο καὶ τελεῖται, θελήματι Κυρίου. Ἡ φωνὴ τοῦ Πέτρου ἀντηγχεῖ μέχρι περάτων Δύσεως. Ἡ Σταυροφορία συγχροτεῖται. *Dieu le veult.* Ὁ Θεὸς τὸ θέλει.

Συμμαχῆσαντος οὕτω τοῦ δόγματος μετὰ τοῦ λαοῦ, τοῦ ἀφηρημένου μετὰ τοῦ συγκεκριμένου, ἢ, πρὸς χρῆσιν τῆς ἀποστολικῆς ἐκφράσεως, συμμαχῆσαντος τοῦ πνεύματος μετὰ τοῦ γράμματος, ἰδοὺ ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ἰδέα τοῦ συμπληρουμένου καὶ πρὸς Ἱερουσαλὴμ ὁδοιποροῦντος Εὐαγγελίου καταβαίνουνσι βαθμὴδὸν ἀπὸ τοῦ δυσπροσπελάστου ὕψους τῆς μεταφυσικῆς, τῆς σχολαστικῆς, καὶ τῆς κενῆς λογομαχίας εἰς τὸ πεδῖον τῆς πρακτικῆς βιωφελείας, τῆς κοινωνικῆς, τοῦ θετικοῦ λόγου, εἰς τὴν ὁρατὴν καὶ ἀπτήν χώραν τῆς πραγματικότητος, εἰς τὴν ἐθνοσωτήριον βάσανον τῆς πείρας, τῆς ἐρεύνης, τῆς δοκιμασίας. Ἐκτοτε ἡ μετέωρος ἐπιστήμη ἐμπεδούται ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς· τὸ δὲ στοιχεῖον τὸ δημοτικόν, ἰσχυροποιούμενον ὁσημέραι καὶ ἐκπαιδευόμενον εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς λογικῆς τάξεως, ἀλλὰ καὶ θρασυ-nόμενον εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς ἀναγκαίας του συν-εργασίας, παραλαμβάνει ἀμοιβαδὸν ὠφελήματα

καὶ μεταδίδει· μεταδίδει τὴν τόλμην, τὴν εὐρωστίαν, τὴν φιλοπραγησύνην του, ἐρεξῆς δ' ἐπιβάλλει καὶ τὴν γλῶσσάν του, εἰς τὰς ἀγαρώχους καὶ προνομιοῦχους ἀνωτέρας τάξεις.

Ἀπὸ τοῦ δε διακεκριμένως ἄρχονται τὰ κυριώτερα ἔθνη τῶν ἡμερῶν μας νὰ σχεδιογραφῶνται ἐν τῷ χάρτῃ τῆς Ἀναγεννήσεως, ἡ δὲ λέξις ἔθνος νὰ λαμβάνῃ ἣν ἔχει καὶ σήμερον σημασίαν. Βασιλεῖς τε καὶ λαοὶ διορῶσιν ἐμπροσθεν αὐτῶν ζωὴν τινα καινὴν, καὶ τῆς προτέρας ποικιλιωτέραν, ἣν ἕκαστος ἐπιδιώκει εἰς τὴν ἰδίαν πολιτείαν. Ἀπὸ τοῦδε ἀναφαίνονται τὰ πρῶτα συμπτώματα τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου ἀναθρασμοῦ, κατὰ συνέπειαν τοῦ ὁποίου ἐν μὲν Γαλλίᾳ ἀνίστανται αἱ κοινότητες, διεγείρεται ἡ τρίτη τάξις αἰτουμένη τὴν χειραφέτησιν, ἥς καὶ πραγματικῶς ἀπολαύει· εἰς δὲ Ἰσπανίαν (1339) συγκροτοῦνται πρώτην φορὰν αἱ Συνελεύσεις ἐν ἀπουσίᾳ τῆς εὐπάτριδος καὶ τῆς κληρικῆς τάξεως τοῦ βασιλεῖος· τῆς δὲ Ἀγγλίας τὸ πολίτευμα, ὑπὸ φιλελευθέρου καὶ αὐτὸ πνεύματος ἐπιρρεαζόμενον, δέχεται τὸν πρῶτον ἐκείνον συνταγματικὸν τύπον, ὅστις ἀκολουθῶς θέλει ἀναβιβάσει τὸ γένος εἰς ἣν εὐρίσκεται σήμερον θέτιν περιήλεπτον. Ἀπὸ τοῦ δε, τέλος πάντων, τῆς γεωγραφίας τὰ ὅρια πλατύνονται, πανεπιστήμια καθιδρύονται, σύλλογον φιλολόγων διοργανοῦνται, καὶ βιβλιοθήκαι συσταίνονται, καὶ ὁ ἔρως τῆς σοφίας ἀπὸ τῶν μοναστηρίων ἐκπορεύεται πρὸς τὰς κατοικίας τῶν ἰδιωτῶν, καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς πείρας ὁ πόθος πολλῶν ἐκ τοῦ λαοῦ φλέγει τὰς ψυχάς. « Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινὰ ».

Εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν ταύτην προσδοιορεῖ ἐξ ὅχως ἡ Ἰταλία· αὕτη τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης ἡ πρωτότοκος καὶ περικαλλὴς θυγάτηρ, ἥτις, ὡς φαίνεται κοινὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔχει τὴν τύχην, νὰ χειραγωγῇ τὰ ἔθνη εἰς τῆς ἐκπολιτεύσεως τὴν ὁδόν, καὶ ὁμοῦς ἀδυναθῆτως νὰ στένῃ δουλεύουσα ὑπὸ βαρὺν ζυγόν.

Ὁ σοβαρὸς, ὁ βυσσόρων δαίμων τῆς Ἰταλίας, πρῶτιστος πάντων, καὶ ὀρθρινὸν τῆς μυστηγωγικῆς λαμπρόδος δραττόμενος, διαφωτίζει τὰς περικειμένους χώρας, ἀνακαλύπτει ἀγνώστους ὁδοὺς, διατυποῖ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἀριστουργημάτων τῆς νεωτέρας ιστοριογραφίας τὰ πρῶτα δείγματα, πλαστοργεῖ τὰ ἀρχέτυπα τῆς χριστιανικῆς καλλιτεχνίας, καὶ, φίλος τῆς διανοητικῆς ἐλευθερίας, χωρίζει τὸν χριστιανισμόν ἀπὸ τοῦ κυκλώματος τῆς σχολαστικῆς. Ἡ γλῶσσά του κατέχει προλαβόντως τὴν ὑπεροχὴν ἀπὸ τῶν λοιπῶν Εὐρωπαϊκῶν διαλέκτων, καὶ γίνεται ὑπογραμμὸς εὐταξίας καὶ εὐφωνίας· ἡ βιομηχανία του, τὸ ἐμπόριόν του συντελοῦσιν εἰς τὴν σέσσησιν πολιτειῶν, ὠρισμένων νὰ κλονίσωσι πρόρριζον τὸ βαρβαρικὸν δένδρον τοῦ φεουδαλισμοῦ. Ἡ εὐφυΐα του συντείνει μεγάλως εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς εὐγλωττίας, ἡ δὲ ἐμπυτος αὐτοῦ ἐμβρίθει εἰς ὠφελίμους ἀνακαλύψεις. Ἐπὶ τέλους ἡ φιλομάθεια του ἐρανίζεται ἐν Ἀνατολῇ

μεθ' ἧς πρό τινος χρόνου προσουκιδῆθαι, γνώσεις καὶ ὁδηγὰς σημαντικὰς, τὰς ὁποίας ἀφοῦ παραηγουμένως ἀπαρτίσῃ, τίθουσιν εἰς κυκλοφορίαν πρὸς χρεῖσιν παγκοσμίαν, καὶ ὠφελιμοποιεῖ ἐπ' ἀγαθῷ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν.

Τί τὰ πολλὰ; εἰ Αἱ Στυκυροφορίαι, κατὰ τὴν γνώμην περιωρύμου τινὸς ἱστορικοῦ (*), ἀποσπῶσι τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοῦ πολυχρονίου τῆς περιορισμοῦ, καὶ ἐκσπενδονίζουσιν αὐτὴν εἰς ἀσυγκρίτως εὐρύτερον στάδιον· κυρίως, διότι προσιμαίζουσι τὴν ὀρθὴν ἐκείνην τῶν στοιχείων τῆς κοινωνίας διάταξιν εἰς Κυβέρνησιν καὶ Λαόν, ἥτις ὑπάρχει τὸ οὐσιώδες τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ χαρακτηρίσμα. Ἐπὶ ἑκταῖς ἰδεῶν, διανοίας τόλμῃ, βίαι ἡγαντιῶντες, ἐνέργειαι δριμύταται, δρόμος εἰς πᾶσαν ἐντονον βούλησιν ἠνεωγμένος, εἰσαγωγή εἰς τὴν πολιτικὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ εἰς τὴν ὁμοσπονδίαν τῶν ἐθνῶν, συνένωσις τῶν κοινωνιῶν εἰς ἓν κέντρον κοινόν· ἰδοὺ τῆς Στυκυροφορίας τὰ ἀποτελέσματα. Ἡ ἰδοὺ τὸ πρῶτον ἐπιτυχὲς πείραμα τῶν περὶ ἐλευθερίας καὶ συνουικονομίας, καὶ ἀλληλεγγυότικτος παραγγελμάτων τοῦ Κυαγγελίου.

Ἀλλ' ὅμως, πάσης ἡθῶν καὶ ἰδεῶν μεγάλῃς ἐπαναστάσεως συνήθως προηγούμεναι ἀβεβαιότητες, ἡ καὶ συνοδεύουσιν αὐτὴν ἀναπόφευκτοι ἐνδοιασμοί. Ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου δὲν πρὸςδεχεται διὰ μιᾶς καὶ ἀδυστάκτως τὴν μεταρρύθμισιν, ἀλλ' ἐπὶ τινα χρόνον ἀποκρούει αὐτήν.

Τὰ γυνήματα τῆς ἀναστατικῆς ταύτης ἐποχῆς δευκνύουσιν ἅπαντα τῶν πνευμάτων τὴν ταλάντωσιν, τὴν ἀμφιρρέπειαν τῆς κοινῆς γνώμης. Μέχρι τινός, δύο κῆσμοι ἀντιζήλοι, ὁ ἀρχαῖος καὶ ὁ νεώτερος, ἴστανται ὀρθοί, ὁ εἰς ἀντικρὺ τοῦ ἄλλου, ὥσπερ συναθληταὶ ἑτοιμοὶ νὰ ἐλθῶσιν εἰς χεῖρας. Δύο δὲ τινες γλῶσσαι συνεπικρατοῦσιν. Ἡ νεωτέρα διάλεκτος, ἐπὶ κεφαλῇς οὔσα τῶν νέων ἰδεῶν περὶ πολιτείας καὶ ἐκκλησιαστικῆς καινοτομίας, συνευρίσκεται ὑπὸ τὴν αὐτὴν σχεδὸν στέγην μετὰ τῆς λατινίδος, ἥτις θέλει τὴν καθόλου συντήρησιν· ἡ εἰς ἄλλας λέξεις, ὅρια κακανονισμένα καὶ τακτικὰ μετὰ τῶν δύο ἀγωνιστῶν δὲν ὑπάρχουσι. Διότι ἡ νεωτέρα αὕτη οὔτε λεξικὸν ἴδιον ἔχει, οὔτε ἰδίαν γραμματικὴν, ἐπομένως, ἀνθαίρετος καὶ ἀδιόριστος εἰς τὴν πορείαν τῆς, ὅτε μὲν ἀνατρέχει πρὸς τὸ παρελθόν, ἀρυσμένη λέξεις καὶ φράσεις καὶ ἰδιωτισμούς εἰς τὴν λατινικὴν, ὅτε δὲ δανείζεται τὴν ὕλην ἐκ τῆς χυδαιότητος. Ὅθεν, οἱ μὲν τῶν συγγραφέων φιλοῦσι τοὺς ἀρχαίους, οἱ δὲ ἀποφεύγουσιν αὐτούς. Οἱ μὲν ἄρχονται ἀπὸ τῆς λατινικῆς καὶ ἀστείως πως ποιοῦσι τὴν συνέχειαν ἐν τῇ ἰδιωτικῇ, οἱ δὲ οὐχ ἥττον ἀστείως ἀναμιγνύουσι ταύτην μετ' ἐκείνης ἐν τῇ αὐτῇ περιόδῳ, καὶ ἀμείβουσιν ἀμροτέρας, ἐλπίζοντες οὕτω νὰ συμβιβάσωσιν ἐπιτυχέστερον τοὺς ἀντικειμένους ὁρῶς, ἢ νὰ εὐδοκημήσωσι ταυτοχρόνως παρὰ τι τοῖς λο-

(1) Gaizot, Hist. de la Civilis. en Europe.

γίοις τῆς συντηρητικῆς μερίδος, καὶ παρὰ τῷ κοινῷ (*).

Ὡς ἐκ τούτων, θέαμα ἀξιοπαρατήρητον ἡ τότε φιλολογία παρίστανει. Οἱ δισταγμοὶ τῆς, ἐν ᾧ χρόνῳ μέλλει νὰ περιβληθῇ τὴν τέχνην τῆς ἐνηλικιώτητος, οἱ φόβοι τῆς, οἱ ἐνδοιασμοὶ τῆς, αἱ ἀβέβαιαι ἀπόπειραί τῆς, ἕως καὶ αὐταὶ αἱ ἀπαπλάνησις τῆς, ἀναμνησκουσι τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίστασιν εἰς ἣν εὐρίσκονται συνήθως πάντα τὰ γένη, τὰ μέλλοντα νὰ μεταβῶσιν ὅσον οὐπὼ ἀπὸ μιᾶς ἐποχῆς πρὸς ἑτέραν βελτίονα.

Ὅμως, τί, καθ' ὥρας κρίσιμους, ἐπιβαρύνει τῆς προόδου τὴν πλάστιγγα; τίνα, κατὰ τοιαύτας ἐποχὰς, τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μεγαλονοίας; Ἐν καὶ μόνον ἡ τόλμη. Μάλιστα δὲ ἡ τόλμη, ἡ ὁρμημένη ἀπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἐλευθερίας, τῆς κοινωνοφελείας, τῆς ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως ἡ τόλμη ἐκείνη, ἥτις ὑπ' ὅψιν ἔχουσα τοῦ λαοῦ τὴν βελτίωσιν, καὶ ταύτην πρὸ πάντων διεκδικούσα, προτιμᾷ τὴν οὐσίαν ἀντὶ τοῦ σχήματος, τὴν ιδέαν ἀντὶ τοῦ ὅρους, τὴν διδασχὴν ἀντὶ τοῦ λεξικοῦ. ἡ τόλμη, ἥτις, κρίνουσα τὴν ἐξευγένειαν τῶν ὁμάδων ὡς πάντων συμπεριπτώσεων, δὲν φοβεῖται τὸ μορμολύκειον τῆς καινοτομίας, οὐδὲ τὰς προσβολὰς τῶν σχολαστικῶν, ἀλλὰ κατὰ θέαν τινὰ ἐπιταγὴν πειρᾶται νὰ κόψῃ ἀπαξ καὶ διὰ παντός τῆς αὐθεντίας τὸν γόρδιον δεσμόν.

Τινὲς τῶν ποιητῶν καὶ τῶν λογίων τοῦ χρόνου τούτου γράφουσι λατινιστί. Ἀλλ' οἱ στίχοι καὶ τὰ βιβλία αὐτῶν, μνημεῖα φιλολογικὰ, καὶ οὐδὲν ἄλλο, τῆς τότε περιτάσεως, οὐδὲ ἀνεγνώσθησαν παρὰ τοῦ λαοῦ, οὐδὲ σήμερον ἀναγινώσκονται· τινὰ δὲ τούτων, οὔτε κἂν ἔλαθον ἄχρι τοῦδε τὴν τιμὴν τῆς τυπώσεως, καὶ Κύριος οἶδε ἐὰν ἴδωσί ποτε τὸ φῶς. Καίονται εἰς τὰς βιβλιοθήκας, ὡς οἱ κεκολλησμένοι εἰς τὸ πλῆθος τὸ αἰώνιον, οἱ ἐξαίτουμένοι τὴν ἀνάστασιν ματαίως. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι παρεῖδον τὸ φῶς τῆς ἀληθείας· σήμερον τὸ φῶς τῆς δόξης παραβλέπει αὐτούς.

Ἀλλὰ μὴν, εἰς τὴν συνειδήσειν τῆς εὐφροῦς καὶ φιλοπροόδου μερίδος ἤχοῦσι δύο τινὲς ἐνχρῆται φωναί, εἰς τοὺς φύγγους τῶν ὁποίων ἐπίσης τείνεται τὸ οὖς τῆς μεγαλονοίας. Ἐντεῦθεν μὲν ἤχει ἡ φωνὴ τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς παραδόσεως, ἡ τις παρακινεῖ τὸν ποιητὴν ἀδιστακτικῶς, νὰ βηδίσῃ εἰς τὰ ἔχνη τοῦ παρελθόντος, παραδεχόμενος τὴν λατινικὴν διάλεκτον, τὴν καθιερωμένην ὑπὸ τῶν κληρικῶν καὶ τῶν λογιστῶν ἐκείθεν δὲ ἡ φωνὴ τοῦ ἐνεστώτος καὶ τοῦ μέλλοντος, ἡ βροντώδης τοῦ λαοῦ φωνή, ἥτις προσκαλεῖ αὐτὸν νὰ σείσῃ ἀυστόλως τὸν ζυγὸν τῆς αὐθεντίας, καὶ νὰ παρχλάβῃ τὴν ζωσάν καὶ καθομιλουμένην γλῶσσαν τῆς πατρίδος του, ὡς μόνον ἐπιτηδεῖαν νὰ

συνεργίσῃ εἰς τὴν ἄμεσον ἐκπαίδευσιν τῶν συγχρόνων του.

« Ὡ κλητὲ καὶ ἐκλεκτὲ, λέγει ἡ πρώτη φωνή, στῆθι πιστὸς εἰς τὰ δεδομένα, ἐγκαρτέρησον εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ παρελθόντος, ἥτις ἐντεγνος καὶ πλουσία καὶ κεκοσμημένη οὔσα, δὲν χρίζει οὐδὲ τῶν ἀγώνων σου πρὸς καλλωπισμὸν τῆς, οὐδὲ τῆς προσοχῆς σου! Παραδέχθητι τὴν γλῶσσαν τῆς λειτουργίας σου, τοῦ βηπτίσματος σου, εἰ βούλει καὶ τὸ μὲν σωθῆναι παρὰ τοῖς ἀπογίνοις, καὶ τὸν λαὸν προσέτι σῶσαι ἀπὸ τῆς ἐπικειμένης κολάσεως! Ἴνα τί δισταζῇς, ὀλιγόπιστε; Ὅτι τὸ κοινὸν ἀγνοεῖ τὴν γλῶσσαν τῶν Βιργιλίων καὶ τῶν Ὀβιδίων; Φεῦ τῆς μικροψυχίας σου! Καὶ τί τοῦτο σου τὸ κοινόν; ὄχλος συρρετώδης, ὄχλος μωρὸς, κακοήθης, καὶ δυσάγωγος, ὄχλος ἀνάξιος τῆς συμπαθείας σου! Ὅπως δὲ ποτε, σὺ ἐράμιλλος τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, ἀναβέβασον μέγρι σοῦ τὸν ὄχλον σου τοῦτον· ἀνάγκασον αὐτὸν νὰ διδαχθῇ κἂν θέλῃ, κἂν μὴ θέλῃ τὴν εὐγενῆ διάλεκτον τῆς θρησκείας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς παραδόσεως! »

« Τέκνον λαοῦ, ἀπεκρίστο ἡ δευτέρα φωνή. Σὺ γέννημα, σὺ θρέμμα, σὺ ἐλπίς τῆς ἀπελπιζομένης πατρίδος σου, σὺ φίλη σὰρξ τῆς σαρκὸς αὐτῆς, ἐραστὰ δόξης καὶ ἐλευθερίας, σὺ ἀμριθάλλεις ἔτι περὶ τῆς γλώσσης, δι' ἧς κεκλημένος εἶ νὰ ἡλεκτρίσῃς σύμπαν τὸ γένος σου, νὰ διεγείρῃς πάθη κοιμώμενα πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τὴν νάρκην τῆς σχολαστικότητος, καὶ ἀνωθεν διωρισμένα νὰ συνταράξωσι τὴν οἰκουμένην; Δὲν στρέφεις, λοιπόν, τοὺς ὀρθαλμοὺς ἵνα ἴδῃς πόσον οἱ χρίνοι, καὶ οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὰ φρονήματα, καὶ τὰ ἰδιώματα αὐτῶν μετεβλήθησαν; Ὅτι ἄνω μὲν ὁ οὐρανὸς καινός δι' Ἐκπορεύσεως Πνεύματος Ἁγίου, κάτω δὲ ἡ γῆ καινὴ διὰ τῆς Ἐνσαρκώσεως Θεοῦ; Σὲ καλοῦσι δημοκόπον! Ἐπιπλήξῃς ἐπίβουλοι! Δέχθητι, ποιητὰ, τὸ ἐπίθετον. Διότι τί ὑπῆρξαν καὶ τῆς ἀρχαιότητος οἱ ἐπιφαναῖ; ἐποποιοὶ παρὰ δημαγωγοί, καὶ λαοσυνάκται, καὶ δημαγέρται, καὶ δημοδιδάσκαλοι; — Τέκνον λαοῦ, συλλογίσθητι καλῶς τὸ πρακτέον, ἵνα μὴ καὶ σὺ, ὡς ὁ Ῥωμαῖος ἥρως ὁ καταδυθεὶς ἐριππος εἰς τὴν ἄβυσσον, καταδύσῃς, ἐπὶ τοῦ λατινικοῦ Πηγάζου σου εἰς τὰ σκοτὰ τῆς λήθης, καὶ τῆς ἀδοξίας! »

Ὁ δ' ἄνθρωπος, πιθκνῶς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τοῦ Βρουνέττου παρασυρόμενος, γράφει κατ' ἀρχὰς λατινιστί διὰ ὅρα βιβλία, προσέτι δὲ καὶ τοὺς πρώτους ἐξαμέτρους τῆς Θείας Κομωδίας τοῦ (*). Τοῦτο ποιῶν ὁ δ' ἄνθρωπος, κλίνει τὸν αὐχέναν εἰς τὸν ζυγὸν τῆς αὐθεντίας καὶ τοῦ ἀρχαϊσμοῦ. Ἡ φωνὴ τῆς Θεοκρατίας καὶ τῆς σχολαστικότητος ὑπερίσχυσεν.

Ἀλλ' ἐπὶ τέλους τὰ δικαιώματα τῆς κοινότη-

(*) Ὅρα παραδέξαι δείγματα τοιοῦτου ὅρους παρὰ Crescimbeni, della Volg. Poesia. T. I. σελ. 400. καὶ παρὰ Nicolini, Qual parte aver possa il popolo nella formazione d' una lingua. Firenze, 1844.

(*) Ὁ Βοσκός σου σώζει τὴν ἑρμηνείαν τοῦ "A d o u"
Ultima regna canam fluido coarctata mundo,
Spiritus quo lata patent, qua prima resolvunt
Pro mentis ejusque suis, κ. τ. λ.

τος θέλουσι θριαμβεύσει. Ἡ γηραιά Ῥώμη κλίνει καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς ἀδυναμίαν, τῶν λαῶν δυσ-
ανάσχετοῦντων ὑπὸ τὴν σισχροκερδῆ δεσποτείαν
της. Ἡδὴ ἀνφύονται τινὲς αἱρέσεις πολιτικὸν καὶ
φιλοσοφικὸν μᾶλλον ἢ θεολογικὸν χαρακτῆρα ἔχου-
σαι. Ὁ ἀνταγωνισμὸς προβαίνει τὸν Πάπαν πολε-
μοῦσι τῇ δε μὲν ἡ αὐτοκρατορία τῆς Δύσεως, καί-
κεισε δὲ τὸ δημόσιον πνεῦμα τοῦ αἰῶνος.

Ἐπεριμένετο ταλμητίας τις, δυνάμενος νὰ δια-
μαρτυρηθῇ κατὰ τῶν γλωσσοκαπῆλων, καὶ νὰ γίνῃ
πρόδρομος τῆς ἐπομένης διαμαρτυρήσεως κατὰ
τῶν θεοκαπῆλων τοῦ Οὐατικνοῦ.

Ἐν βολῇ ὀφθαλμῶν ὁ Δάντης τὴν Ἰταλίαν, τοὺς
λαοὺς αὐτῆς, καὶ τὸν αἰῶνά του διαμετρεῖ. Προσ-
κεκλημένος δὲ ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν κατεπειγόντων
πραγμάτων νὰ κηρυχθῇ τέλος ὑπὲρ τῆς ἐκπνευσά-
σης πρὸ πολλοῦ δημοκρατίας τῶν ἀρχαίων Ῥω-
μαίων, ἡ ὑπὲρ τῆς ζωῆς δημοκρατίας τῆς πα-
τρίδος του, ῥίπτεται εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ζωῆς,
προσπαροῦσαι τὴν ἰδίαν του ἐποχὴν, ἀσπάζεται
τὴν ζώσαν γλῶσσαν τῆς Βεάτριος, τῆς ποθητῆς
του ἐρωμένης, ἐγκολπίζεται τὰ σύμβολα τῆς ἀνα-
μορφώσεως. — Ὁ Δάντης συντρίβει τὰς πύλας τοῦ
μεσαιῶνος. Ἐπονται δὲ αὐτῷ καὶ κατόπιν ἀγω-
νίζονται οἱ Δοῦλλοι, οἱ Βικλέφοι, οἱ Οὔσοι, οἱ
Λουθῆροι, οἱ Καλδῖνοι, καὶ οἱ λοιποὶ τῆς μεταρ-
ρυθμίσεως ὑπέρμαχοι.

Ἡ Θεία Κομωδία, ποιητικὸν ἀρχέτυ-
πον νέας γλώσσης καὶ νέας φιλοσοφικῆς ἐπικρί-
σεως, ἀνασύρει τῆς Θεολογίας τὸ παραπέτασμα,
εὐρύνει τὸν κύκλον τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐρεύνης, δια-
ποιεῖ τὴν σοφίαν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐλευ-
θερίας, κηρύττει τὴν δικαιοσύνην τῆς συνειδήσεως
ἐν ὀνόματι τῶν ἐξυπνισθέντων λαῶν. Αὕτη γὰρ
ἐκλαϊκίζει τὴν δογματικὴν, ἡ σφρέστερον, τὴν χρι-
στιανικὴν σοφίαν εἰς στίλους εὐκατανοήτους τοῖς
πᾶσιν, ὅπως οὐδεὶς πλὴν δυνήθῃ νὰ σφραγισθῇ
αὐτὴν πρὸς ἰδίαν κάρπωσιν, καὶ ποιήσῃ ἐμπορίαν
τὸν λόγον τοῦ Σωτῆρος. Αὕτη δὲ ἐγείρει σχεδὸν
ἐκ τοῦ μηδενός τὴν δημώδη γλῶσσαν καὶ ἱεροῖ αὐ-
τὴν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τῶν ζώντων, πρὸς δι-
δασκαλίαν τῶν συγχρόνων. Ἐχει μὲν τὸ νεῦρον
τῆς λητούσης ἐκράτου ἐποχῆς, ἀλλ' ἔχει καὶ τὰς
χάριτας τῆς ἀρτί ἀρχομένης.

Εἰς τὸ σὺ μ π ὁ σ ι ο ν, τὸ ὁποῖον ἔγραψε κατὰ
μίμησιν ἐτέρου τινὸς δαιμονίου ἀνγκαινιστοῦ, ὁ
Φλωρεντινὸς ποιητὴς σπεύδει νὰ ἐκθέσῃ τοὺς λό-
γους, ἕνεκα τῶν ὁποίων δίδει τὴν προτίμησιν εἰς
τὴν ἰδιώτιδα, προλέγει δὲ μετὰ παρόρησίας, ἐν-
τεῦθεν μὲν τὴν δόξαν εἰς ἣν μέλλει νὰ προβιβασθῇ
μετ' ὀλίγον ἡ ἀρτίτοκος τῶν Ἰταλῶν διάλεκτος,
ἐκεῖθεν δὲ τὴν ἀφρευκτον ἐκπτώσιν τῆς Λατινικῆς
« Ἐν τῇ χυδαίᾳ ταύτῃ γλώσσῃ, λέγει, συνηρμό-
σθησαν εἰς ἔρωτα οἱ γεννήτορές μου, καὶ τοὺς γλυ-
κεῖς φθόγγους ταύτης ἀκούουσα συνέλαβέ με ἡ
μήτηρ μου. Αὕτη μου γοῦν ἡ χυδαία συνήρρησεν
εἰς τὴν γέννησίν μου, καὶ ὑπάρχει αἰτία τῆς ζωῆς
μου. Ἀλλ' ἡ χυδαία αὕτη προσέτι εἰσήγαγέ με

ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καθότι διὰ μέσου αὐτῆς ἐδιδάχ-
θην τὴν λατινικὴν, ἐν ἣ ἡ ἐπιστήμη γράφεται.
Οὕτως ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἀγοραία γλῶσσα εὐνο-
γέτησεν ἐμὲ φυσικῶς τε καὶ διανοητικῶς· ἐντεῦθεν
δὲ πιγύζει ἡ πρὸς αὐτὴν εὐγνωμοσύνη μου. » Καὶ
παρκατιῶν, « ἡ καθ' αὐτὸ ἀγοραία γλῶσσα,
προστίθηναι, εἶναι μᾶλλον ἢ ἡ λατινὶς πρὸς ἡμᾶς
συγγενὴς καὶ πλησίον, καθὼ λαλουμένη ὑπὸ τῶν
συγγενῶν, καὶ τῶν συμπολιτῶν, καὶ τῶν ὑπηρε-
τῶν μας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συγγένεια εἶναι σπόρος
ἀγάπης καὶ φιλίας, διὰ τοῦτο ἠγάπησα διαφερόν-
τως τὴν ἀγοραίαν, ὥς ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλαν πλησιε-
στέραν ἐμοὶ καὶ συνήθη, καὶ πάντοτε αὐτὴν ἐλά-
λησα. . . . Ἰδοὺ, μεγαλοφυῶς περαίνει οἷα ἡ
στερεὰ τροφή, ἣν ἐγὼ μὲν ἀφθύνως δαψιλεύω τοῖς
πᾶσιν, ἥς δὲ ἀστραπηδὸν μυριάδες κατ' εἰκόνα καὶ
ὁμοίωσιν Θεοῦ πεπλάσμενων ἀνθρώπων μεταλαμβάνου-
σιν. Ἰδοὺ ὁ νέος ἥλιος ὅστις θέλει ἀνατεῖλει
ἐν' ἀπάσῃ τῇ Ἰταλικῇ γῆς, ἀμα δύσκντος τοῦ
ἡδὴ ἡμεροθεμένου πλανήτου τῆς ἀρχαιότητος! »

Ἀλλ' ὁ Δάντης, ὡς μέγας ποιητὴς, ἐγνώρισεν,
ὅτι ἡ ποίησις εἶναι αἴσθημα, τὸ δὲ αἴσθημα ζωῆ,
πῦρ ἐνδόμυχον, ἐγκρυφον, κρατερόν, ρευστόν τι ἡ-
λεκτρικόν, μεταδίδον ἐκ τῆς ἰδίας δυνάμεως σπα-
ρχμοὺς ἀναποφεύκτους πρὸς τοὺς πελάζοντας (*).
Ἐγνώρισεν, ὅτι ὅσω ἡ ποίησις ἀνατυβάλλει καὶ
συμπύρει τὰ πάθη διὰ τοῦ μοχλοῦ ἐτέρων ζωτῶν
παθῶν, ὅσω διαταράσσει τὴν συνήθη τῆς καρδίας
καὶ τῆς φαντασίας ἀκίνησίαν, ὅσω διασχίζει τῶν
καθημερινῶν ἔξεων τὴν εὐταξίαν, τοσούτω μᾶλλον
ἀξιοῦται τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς ὀνόματος. Ἐκρινεν,
ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ κύκλος τῆς ποιήσεως ὀφείλει νὰ
ᾔῃαι ὅσον ἐνεστί πλατύτερος, καὶ οὐδόλως περιο-
ρισμένος εἰς εὐαριθμούς τινας πολίτας, ἀναγινώ-
σκοντας αὐτὴν ἀνέτως, ἐν ὥρᾳ σχολῆς, καὶ ὡς
ἐκ περισσοῦ. « *Poca favilla gran fiamma se-
conda* ».

Καὶ τῷ ὄντι. Ἡ ποίησις εἶναι ποίησις ἀληθῶς
μόνον ὅταν τὸ πλῆθος ἄδει, καὶ ἀποστοματίζει
εὐχαρίστως αὐτήν. Ἄλλως, εἶναι γύμνασμα scho-
λαστικόν, παιδαρίων ἢ μαθητῶν ἀθυρμάτιον. Ἀλλὰ
καὶ διὰ τοῦτο, ἡ ποίησις, καθὼ ζωὴ παράγουσα
ζωὴν τρανωτέραν, καθὼ σπινθὴρ φωτὸς παράγων
φῶς μεγαλῆτερον, ἀσπάζεται τὴν γλῶσσαν τῆς
εὐρυτέρας εὐκαταληψίας, φιλεῖ τοὺς συνήθεις εἰς
τὴν ἀκοὴν τοῦ λαοῦ φθόγγους, οὐχὶ δὲ τὴν ἀχρη-
στον τοῦ παρελθόντος καὶ τῆς μνημοσύνης φω-
νὴν. — Ἐκφρασὸν μοι τὴν ἀγανάκτησίν σου, τὴν
ἰκεσίαν σου, τὴν εὐγνωμοσύνην σου εἰς τινὰ
γλῶσσαν νεκράν! Ἀκροάζομαι τῶν λόγων σου
ἀσυγκίνητος, ἀπαθὴς, ἢ καὶ σὲ οἰκτεῖρω ὡς ἄ-

(*) « Οὐκ ἐκ τέχνης οἱ ἀγαθοὶ τῶν ποιητῶν, ἀλλ' ἔρ-
θει ὄντες τὰ καλὰ λέγουσι ποιήματα. » Πλάτ. Ἴων.

« Qu'est-ce, en effet, qu'un Poète; un homme qui sent
fortement, exprimant ses sensations dans une langue
plus expressive. La Poésie ce n'est que sentiment. » V
Hugo.

πονεννημένον. Ἐνδύσον τὴν ποιήσιν σου εἰς διάλεκτόν τινα ἄγρηστον, εἶπερ καὶ μεγαλοπρεπστάτην! Ἐνέδυσας ζῶντα εἰς νεκροτάχον. Τί λέγω; Ἐνέδυσας, δειλία, αὐτὸς ἐαυτὸν εἰς ἐντάφιον χρυσοῦραντον· ἐταρίχευας τὸ πνεῦμα σου μετὰ κεδρίας καὶ σμύρνης καὶ ἀρωμάτων, καθὼς τὸ πάλαι οἱ Αἰγύπτιοι τοὺς νεκροὺς τῶν πατέρων αὐτῶν ἐταρίχευον, τὴν ζωὴν ἀπατώντες τὴν ἀληθινὴν διὰ τεχνικῆς τινος ζωῆς. — Ὁ μὴ συναισθανόμενος τὴν ἀλήθειαν ταύτην, θαρρόλεως τὸ κηρύττομεν, οὐ μόνον δὲν ἐγεννήθη καὶ δὲν εἶναι ποιητῆς, ἀλλὰ καὶ ἀγνοεῖ τί ἐστὶ ποιησις, καὶ τίς τοῦ ποιητοῦ ἡ ἀποστολή. Οὗτος θέλει γράφει πολλά ποιήματα, χωρὶς νὰ ἐνεργήσῃ τὸ παρχμικρὸν ἐπὶ τῶν καθεστῶτων.

Il fare versi è meno assai che niente,

Se i versi fatti non rifan la gente.

Κατὰ τὴν πρόρρησιν τοῦ συγγραφέως, ἡ Θεία Κωμωδία, ἂν καὶ ἐξεληθοῦσα πρὸ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ τύπου, ἐν τάχει γίνεται δημοτικωτάτη, τρέχει ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καθ' ὅλην τὴν Ἑτρουρίαν, ἐπισκεπτάται μεγαλοπόλεις, καὶ κώμας, καὶ συνοικίας, ἡλεκτρίζει, ζῶντος ἐτι τοῦ ποιητοῦ, τὸν φιλόμουσον τῆς Ἰταλίας λαόν. — Μίαν τῶν ἡμερῶν διερχόμενος ὁ Δάντης τὴν ἀγορὰν, καὶ ἀκούων ἐργάτην τινὰ ᾄδοντα μὲν τοὺς στίχους του, κολοβοῦντα δὲ αὐτοὺς, συλλαμβάνει ὀργισμένος τὰς ἀναπαιστρίδας καὶ τὰς λαβίδας, καὶ τὰ λοιπὰ ἐργαλεῖα τοῦ σιδηρουργοῦ, καὶ ἐξακοντίζει αὐτὰ ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ. «Ἐάν δὲν θέλῃς, ἐξερῶνῃσιν, ἄνθρωπε, νὰ διαστρέψωσιν ἄλλοι τὰ ἐργαλεῖα σου, μὴ διαστρέψῃς σὺ τὰ τῶν ἄλλων!» «Τί σοὶ διέστρεψα κύριε; ἠρώτησεν ἐκπεπληγμένος ὁ σιδηρουργός. «Διαστρέφεις τοὺς στίχους μου βρῶν ἀμάρτημα». — Μάθημα πρὸς τινὰς στιχοῦργους, εἴαν ὅμως οὗτοι τοσοῦτον εὐδοκίμωτον, ὥστε νὰ ἔχωσι σιδηρουργούς καὶ γεωργούς καὶ ὀνηλάτας ᾄδοντας τὰ ἔπη των.

Κατὰβιλλομένης οὕτω τῆς σχολαστικότητος, συνεργεῖ τῆς Ποιήσεως, καὶ τῇ ἐπιρρῳῇ τῶν δημοτικῶν στοιχείων, ἡ διάνοια ἀπὸ τῶν λεπτολογιῶν τῆς μετακωινικῆς μεταφυσικῆς στρέφεται ὁρμάδην πρὸς ἐρεῖνας πρακτικὰς καὶ ὠφελίμους, καὶ προσημνάζεται εἰς τὰς μεγάλας ἐπιστημονικὰς ἀτκήσεις, αἵτινες περιμένουσιν αὐτήν. Ὁ 13. αἰὼν, εἰς τὰ ἐμπροσθεν ἐρχόμενος ἀδιακόπως, γίνεται αἰὼν ἐπιστήμης θετικῆς τε συνάμα καὶ θεωρητικῆς, αἰὼν φιλολογικῆς ἐνεργητικῆς, αἰὼν περιηγήσεων, ἀντακλύσεων, πλουτισμοῦ καὶ ἐμπορίου.

Ἄν δὲ καὶ ἀλλεπαλλήλως ἀποτάσσονται τῇ ἀρχαιολατρικῇ αἱ κυριώτεραι μητροπόλεις τῆς Βυρώπης, νέον ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ἱματισμὸν λαμβάνουσιν, ὅμως ὅλοι συνεννοοῦνται καὶ συμμαχοῦσιν ὑπὲρ τῆς ἰγνηλατίας τῶν χειρογράφων, καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος. Τὴν ἀρχαιολογικὴν ταύτην καινοφανῆ ἐρεσιν, ἥ θελέ τις εὐκόπως ἀποκαλέσει τελευταῖον ἀσπασμὸν πρὸς τὴν θνήσκουσιν μητέρα. «Ἐάν μὲ

φιλῇ, ὁ Πετράρχης γράφει ἐταίρῳ τινί, σύστητον πρὸς ὅσους γινώσκεις πιστοὺς καὶ λογίους ἄνδρας τὴν φροντίδα τοῦ νὰ διατρέξωσι τὴν Ἑτρουρίαν, νὰ ἀναδιφῇσιν τὰς βιβλιοθήκας τῶν Μονῶν καὶ τῶν πεπαιδευμένων λαϊκῶν, μήπως ἐκ τῆς μαστύσεως προκύψῃ τί δυνάμενον νὰ καταπαύσῃ, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν νὰ ἐρεθίσῃ τὴν δίψαν μου. Τὴν αὐτὴν δέεισιν διαδιδάξω καὶ πρὸς τοὺς φίλους μου ἐν Βρεττανίᾳ, καὶ Γαλλίᾳ, καὶ Ἰσπανίᾳ. Πειράθητι δὲ σὺ νὰ ὑπερβῇς πάντας εἰς ζῆλον καὶ ἐπιμονήν. » Ἐνθ', λοιπὸν, δι' ἓνα λόγον καταδιβάζεται ἡ σημαία τῆς ἀρχαιότητος, δι' ἕτερον λόγον ἡ ἀρχαιότης πάλιν ὑπάρχει τῆς ἡμέρας τὸ πολυπραγμονούμενον.

Διὸ, οὐχ ἥττον τοῦ Ἀλιγέρου κατ' ἀρχὰς παραμελοῦσι τὴν δημόδιον γλῶσσαν τὰ δύο ἕτερα πρόσωπα τῆς ποιητικῆς τῶν Ἰταλῶν τριανδρίας, ὁ Πετράρχης, καὶ ὁ Βοκκάκιος, τὰ μὲν σπουδαῖα λατινιστί, τὰ δὲ ἐρωτικὰ ἰταλίστι γράφοντες. Μεγαλονοίας παράδοξος ἀπάτη! Ὁ δημοχαρὴς Πετράρχης, ὁ χαρίεις ἀοιδὸς τῶν δημοτικῶν ᾠδῶν, αὐτὸς ἐκείνος ὅστις ἀπέδειξεν ἐμπράκτως ὅτι ἡ ἀγοραία καὶ καθομιλουμένη ἦν ἐπιδεκτικὴ τῆς ἀνωτέρας λυρικῆς ἐμπνεύσεως, καὶ, αὐτὸς οὗτος ὁ Πετράρχης ἀποθνήσκει πεπεισμένος, ὅτι ἐκ τῶν ἀπάντων αὐτοῦ, τὸ μόνον δυνάμενον νὰ ἀποθανατίσῃ τὴν φήμην τοῦ συγγραφέως ἦν ἡ ρωϊκὸν τι ποίημα παρ' αὐτοῦ συντεθειμένον εἰς λατινικοὺς ἐξαμέτρους, καὶ ἐπιγραφόμενον ὁ Σκηπίων. Πόσοι γινώσκουσι σήμερον τὸ ὄνομα, πόσοι δὲ ἀναγινώσκουσι τὴν οὐσίαν τοῦ ποιήματος τούτου; Πολλὰ ὀλίγοι βεβαίως, μετὰ δὲ τῶν πολλῶν καὶ ἡμεῖς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ μειράκια ἀπαγγέλλουσι τοὺς ἐπαίνους τῆς σεμνοπαρθένου Λαύρας, τοὺς ἀρμονικοὺς καὶ πλήρεις ἀγνῆς τινος ἡδυπαθείας στίχους ἐκείνους τοῦ ποιητοῦ, οἵτινες, εὐφημούσης ἀπάτης τῆς Ἰταλίας, κέκτηνται τοῦ Καπιτωλίου τὸν στέφανον. Ἄν δὲ ποτε ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑνετίαν, θέλεις ἀκούσῃ τοὺς κωπηλάτας τῆς λέμβου σου, ψάλλοντας περιπαθῶς τὰς οἰμωγὰς καὶ τοὺς ἐρωτικοὺς θρήνους τοῦ λυρικοῦ. — Μὴ παραιοπήσωμεν ὅτι ὁ Πετράρχης ἐδάξατο τὴν χειροτονίαν, καὶ συνετάχθη κληρικός. Ποιητῆς δημοτικῆς, συγχρόνως, καὶ ἱερωμένος! Ἐλεγοποιὸς, ἐραστὴς πάνδημος, καινότημος, συνάμα, καὶ καλόγηρος! Ὅποια ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ μεσαιῶνος, οἷα πραγμάτων καὶ ἡθῶν ἀνατροπὴ!

Τὴν αὐτὴν ὁδὸν τῆς Ποιήσεως ἀνύει καὶ ἡ λογογραφία, ἔχουν τὸν τῆς πρακτικῆς κοινωφελείας, καὶ τῆς ταχεῖς διεκπαιδεύσεως. Εἶδομεν τροχάδην τὴν διάλεκτον τοῦ δήμου ὑπερσχύσασαν ἤδη ἐν τῇ στιχοῦργίᾳ, νῦν ὁρῶμεν αὐτὴν φιλοχωροῦσαν καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ὁ Λυτικὸς ἱστοριογράφος, μᾶλλον ἢ Θεολόγος, καὶ περὶ θρησκευτικῆς ἐριδῆς κατατριβόμενος, εἶναι καθ' ἣν διεξερχόμεθα ἐπαγὴν, πολίτης πρῶτον, καὶ εἰτα συγγραφεύς, εἶναι πολιτικός, νομομαθής, οἰκονομολόγος, ἢ στρατιωτικός, ἢ περιηγητής, ἢ καὶ

καλλιτέχνης, εἶναι τέκνον ἀμίλλης καὶ δραστηριότητος, ἀνὴρ γνούς ἐκ πείρας, μαθὼν διὰ δοκιμασίας τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐξευγενισθῶσιν ἄνευ ἀναβολῆς αἱ κατώτεραι τάξεις τῆς κοινωνίας, ὅπως θάττον ἐγερθῇ τὸ γένος εἰς τιμὴν, καὶ εἰς κράτος, καὶ εἰς εὐπορίαν. Ἡ κατὰσπευσις ἐν τῇ διαχύσει τῆς παιδείας καὶ τοῦ φωτισμοῦ εἶναι τὸ τέρμα παντός ἐπιστήμονος. Ἀρχὴ σοφίας, ἀγάπη λαοῦ· ἰδοὺ τὸ σύνθημα τῆς πολιτείας.

Ποῦ ὁ Ἰωάννης Βιλλάνης, ὁ Ἡρόδοτος οὗτος τῆς Ἑτρουρίας, συλλαμβάνει τὴν πρώτην ιδέαν τῆς συγγραφῆς του; Μὴ ἐν τῇ σιγῇ τοῦ σπουδαστηρίου; Μὴ ἐν τῇ γραμματεῖᾳ ἡγεμόνος τινος; Μὴ ἐν τῇ ἀταράχῃ ἡρεμίας τινὸς Μονῆς, καταφυγίου ἐρωϊσμοῦ καὶ πατριάσεως;

Πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Συλλαμβάνει τὸ μέγα του σχέδιον εἰς τὸ ὑπαιθρον, καὶ στίλβοντος τοῦ λαμπροῦ τῆς Ἰταλίας οὐρανοῦ. Εἰς αὐτὴν ἐκείνην τὴν πλατεῖαν τῆς Ῥώμης, ἐνθα μετὰ τινα χρόνον παρευρισκόμενος ὁ ἀκρόχολος τῆς Γερμανίας Μεταρ-
 ρυθμιστὴς ἀπειθεῖ νὰ κάμψῃ τὸ γόνυ ἐνώπιον τοῦ Πάπα. Σύμπτωσις ἀξιοπαρατήρητος δύο ἀνακτιστῶν, ὧν ὁ μὲν ἀποστατεῖ τῆς φιλολογικῆς, ὁ δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. — Ἐτελεῖτο εἰς τῶν Ἰωβιλαίων ἐκείνων τῆς Παποκρατίας, καθ' οὗς ἐπὶ χρηματικῇ ἀμοιβῇ ἐδωρεῖτο ὁ Μέγας Ἀρχιερεὺς τοῖς προσκυνηταῖς τὴν ἄρεσιν τῶν ἀμαρτιῶν, καὶ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Παραδείσου. Ἐκτὸς τοῦ συνήθους πληθυσμοῦ τῆς μητροπόλεως, διακόσιαι χιλιάδες ἀνθρώπων εἶχον συρρέουσι ἐξ ἀπάντων τῶν τύπων τῆς Χριστιανοσύνης, ὥστε, ἐξω τῶν προκυλίων τοῦ Οὐατικανοῦ, αἱ γενεαὶ πᾶσαι συνηγκωνίζοντο πετυκνωμέναι καὶ πᾶσαι ἐλαλοῦντο αἱ νεώτεραι διάλεκτοι. Τὸ θέαμα τοσαύτης ἀμαρτησιότητος θρησκομανίας ἀφ' ἐνὸς μέρους, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ ἀπληστος αἰσχροκέρδεια καὶ θεοκαπηλεία τοῦ ιερατείου συνταράττουσι τὴν ψυχὴν τοῦ δημοκράτου Φλωρεντιανοῦ. Ἄς ἀκούσωμεν αὐτὸν τὸν περιηγητὴν διηγούμενον τὴν περίστασιν, ἥτις συντείνει ἵνα ποιήσῃ αὐτὸν διάσημον ιστοριογράφον.

α. Παρευρεθείς, γράφει, καὶ γὰρ ἐν τῇ προσκυνήσει ἐκείνῃ (pellegrinaggio) τῆς Ἀγίας πόλεως Ῥώμης, ἰδὼν τὰ μέγαρα καὶ ἀρχαῖα ταύτης ἀριστουργήματα, καὶ ἀναγνώσας τὰς διηγήσεις τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀνδραγαθημάτων, τὰς συντεθείσας ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου, τοῦ Σάλλουστιου, Λιβίου, Βαλερίου, καὶ Ὀροσίου, οἵτινες διὰ γραφῆς παριστάνουσι τὰ τε σημαντικὰ καὶ τὰ ἀσήμαντα πρὸς ὁδηγίαν τῶν ἐπερχομένων, ἠρώσθην παρὰ τούτων τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὕψος, καὶ τοι μαθητὴς ὢν ἀνάξιος τοιούτου μεγάλου σχεδίου. Ἀλλὰ σκεπτόμενος, ὅτι ἡ ἡμετέρα πόλις Φλωρεντία, θυγάτηρ καὶ δημιουργὸς ῥήματα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, προβαίνει ὁσημέραι βελτιομένη καὶ ἀναβιβάζομένη εἰς ἔργα σπουδαῖα καὶ ὠφέλιμα, ἐνῶ ἡ Ῥώμη παρακμάζει ἀκαταπαύστως, ἔκρινα εὐλογῶν νὰ διαγράψω ἐν τῇδε τῇ βιβλίῳ

πάντα τὰ συμβάντα καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως, νὰ ἀνιχνεύσω δὲ, κατὰ τὰς δυνάμεις μου, νὰ ἀνακάλυψω, καὶ ἐκθέσω τὴν διήγησιν τῶν παρελθόντων, ἐνεστῶτων, καὶ μελλόντων πραγμάτων. υ

Ὁ ἱστορικός, λοιπόν, δὲν γίνεται πανηγυριστὴς τῆς μητρὸς Ῥώμης, ἀλλὰ χρονογράφος καὶ προφήτης τῆς θυγατρὸς Φλωρεντίας. Οὐχὶ γήρατος καὶ παρακμῆς ἀπομνηματιστὴς, ἀλλὰ ἱστορικὸς νεότητος καὶ εὐρωτίτης, ὑπέρμαχος δημοκρατικοῦ τινος πολιτεύματος, φροντίζων περὶ τοῦ μέλλοντος ἔτι τῆς πατρίδος. Εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου καταλιμπάνουσιν οἱ λόγιοι τὴν γεγηρακυῖαν Ῥώμην. Τοὺς σκληροὺς σχοριασμοὺς τοῦ Δάντου πάντες γινώσκουσιν. Ὁ δὲ Πετράρχης καλεῖ τὴν Αὐένγκον (Avignon), ἔδραν τοῦ Πάπα ἐν τοῖς τότε χρόνοις, αὐτικὴν Βαβυλῶνα.

Ἡ αὐτὴ λειποταξία καὶ ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ἐν Γερμανίᾳ, καὶ σχεδὸν ἀπανταχοῦ.

Τὸν Γάλλον φρασσάρδον παιδίσθεν οἱ συγγενεῖς ἐγκατακλείουσιν εἰς ἱεροσπουδαστήριον, διατεθειμένοι νὰ ποιήσωσιν αὐτὸν ἐκκλησιαστικόν. Πλὴν ἡ θεολογία δὲν εἶναι πλέον ἢ τῆς οὐκ ἄνευ ἄσκησις τῆς τῶν παιδῶν ἀγωγῆς. Ἡ φιλοπραγματιύνη, ὁ ἔρως τῆς ἐρεῦνης καὶ τῶν περιηγήσεων, ἰδίως δὲ ἡ ποίησις ἡ ἐρωτογραφικὴ καὶ πρὸς τὸ ὠραῖον φύλον θεραπευτικὴ, παροτρύνουσι τὴν νεολαίαν εἰς ἐπιχερήματα ὅλως ἤδη γενόμενα ἀσυμδίδαστα πρὸς τοὺς τετριμμένους κανόνας τῶν κληρικῶν καὶ τῶν σχολείων. Ὅθεν, ὁ ἱστορικός μας οὗτος, δωδεκαετὴς ἔτι ἀπορρίπτει τὸ μέλαν τριβώνιον, καὶ, καταλείπων τὴν λογικὴν καὶ μεταφυσικὴν, παραδίδει ἐαυτὸν εἰς τὴν στιχουργίαν, εἰς τοὺς χοροὺς, καὶ τὰς λοιπὰς διασκεδάσεις. Ὅμως, λέγει βιογράφος τις, ἡ αὐτοῦ κλίσις πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν ποίησιν, καὶ τὴν μελοποιίαν ἦν τοσοῦτον φυσικὴ, ὥσον ἐπίσης ἐμφυτος ἦν αὐτῇ καὶ ἡ πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ιστοριογραφίαν κλίσις του. Καὶ βεβαίως ἐνεκα τούτων δειγματίζουσι τὰ βιβλία του πνεῦμα διαπεραστικὸν καὶ ἐξεταστικόν, συμβάντα ζωηρῶς περιγεγραμμένα, περιπετείας δραματικῆς ἐκτεθειμένως εἰς ὕψος ἀφελὲς μὲν καὶ ἀπεριποίητον, ἀλλὰ δηλοῦν ἐκ πρώτης ἀρετηρίας τοῦ συγγραφέως τὸ ἀξιοπίστον. Ἡ ἱστορία του, μᾶλλον ἢ δυνασδιογραφία ξηρὰ καὶ πρὸς μονάρχας κολακευτικὴ, εἶναι Ῥωμαντικὸν ἀπομνημόνευμα τοῦ γαλλικοῦ, κατὰ παρέμπωσιν δὲ τοῦ ἀγγλικοῦ προσέτι βίου, μνημεῖον ἁδαιὸν καὶ ἀπαραχάρακτον, ἀαυποῦν μετὰ θελκτικῆς ἀπλοϊκότητος τὴν εἰκόνα μιᾶς τῶν ἀξιοφτηγέτων φάσεων τῆς νεωτέρας ἱστορίας.

Προτοῦ ἀποχωρισθῶμεν τῆς Δύσεως ὅπως ἀνακάμψωμεν εἰς τὴν ἡμεδαπὴν, ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν ἐμπαρόδως καὶ ἕτερόν τι φαινόμενον ἀνῆκον τῇ ἐποχῇ ταύτῃ.

Ἡ παρακμὴ, καὶ ἡ ἐπακόλουθος ἀχρησία τῆς Λατινίδος ἐν Εὐρώπῃ, ἰδιαιτέρως ἐν Ἰταλίᾳ, συμπίπτουσι μετὰ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῆς καλλιερ-
 γείας ἐνταῦθα τοῦ ἡμετέρου ἀρχαίου ιδιώματος.

Ἐνῷ καταδύει τῆς πρεσβυτέρως Ῥώμης ὁ ἀστὴρ, ἀνατέλλει ἐπὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν τῶν Ἀθηνῶν ὁ ἥλιος. Ἐντεῦθεν μὲν ἀπέρχεται τῆς σχολαστικῆς ἀπροσδευσίας ἢ διάλεκτος, ἐκείθεν δὲ προβαίνει τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς καλλιτεχνίας, τοῦ θεάτρου ἢ γλώσσης. — Μετὰ τὴν αὐτὴν χρόνον παρέλευσιν καὶ παθῶν ἀπόστασιν, ἄρα γε σώζεται εἰσέτι ἡ ἀλληλοφθονία τῶν δύο τούτων ἀγωνιστῶν!

Ἡ ἐν τῷ δε τῷ χρόνῳ ἀρχὴ τοῦ περίπτου τῆς Ἑλληνίδος, ὅτε τῆς Εὐρώπης αἱ ἐγχώριοι γλώσσαι, συνεχῶς ἀναφύμεναι χάμαθεν, ὡς οἱ τοῦ Δευκαλίωνος ἄνθρωποι, περιμένουσι νὰ λάβωσι τὸν ῥυθμὸν, τὴν κοσμιότητα, τὴν ἐξουσίαν, ἢ ἀποδήμησις αὕτη, λέγομεν, τῆς Ἑλληνικῆς ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ κρίσιμῃ, φαίνεται τῇ ἀληθείᾳ ἐν τῶν ἐκ προνοίας ἀριδηλότερον διαταχθέντων συμβεβηκότων. Ἄρα γε δὲν ἐξέρχεται ἡ Λατινικὴ πλέον εἰς τὴν ἐκφρασιν τῶν ἰδεῶν; Τὰ νῦν ταῦτα ἰδιώματα δὲν κατήγοντο κατὰ μέρος ἐκ τῆς Λατινίδος, ὅθεν καὶ Νεολατινικὰ ἐπωνομάσθησαν; Δὲν ἀνέθρεψεν αὕτη τὰς ἀρτιτόκους γλώσσας εἰς τοὺς κόλπους τῆς; — Ναί· ἀλλὰ τῶν λαῶν ἅπαρ ἀνδρωθέντων, ἠνδρώθησαν καὶ τὰ ἰδιώματα. Ὁ νοῦς ἤδη θρασυνθεὶς, πολυπραγμονῶν, ἀνακαλύπτων, περιεργαζόμενος, καὶ ἀδιαλείπτως καινοτομῶν χρήζει ὀργάνου τελειότερου, γλώσσης πλουσιωτέρας καὶ τῆς νηπιώδους καταλληλοτέρας πρὸς ὀρισμὸν τῶν δημιουργημάτων του. Αὕτη, ἀκριβῶς τῆς Ἑλληνικῆς ἢ ἀποστολὴ, τῆς διαλέκτου ταύτης ἦτις τυγχάνει οὕσα πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ὀνοματολογίαν, ἐπομένως πρὸς τὸν καθόλου ἐπιστημονικὸν κατάρτισμόν, σχεδὸν ὅτι ὁ Ἑβραϊσμός ὑπάρχει πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ἀρχή, ῥίζα, καὶ βῆσις, καὶ ταμεῖον ἀνεξάντλητον. — Ἡ Λατινὶς χορηγεῖ τὸ γάλα· ἡ Ἑλλὰς εὐθέτω χρόνῳ ἐπιδαψιλεύει τὴν στερεὰν τροφήν. Βαδίζουσι τὰ γένη πρὸς τὴν σύνθεσιν διὰ τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς ἐρεύνης; Ἰδοὺ καὶ τὸ ἀπείρως εὐσύνθετον τῆς Ἀττικῆς ἐρχόμενον εἰς βοήθειαν, οὐκέτι ἐξαρκούσης εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀκαταπαύστως ἐκτεινομένης ὀνοματολογίας, τὸ δύσπλαστον καὶ δυσσύνθετον τῆς λατινικῆς λέξεως.

Ἱοναδικὴ ἐπαγγελία τῆς ἡμετέρας φωνῆς νὰ ἐξυπηρετήσῃ τρισυποστάτως πῶς τρεῖς κόσμους διαδοχικούς, τὸν ἀρχαῖον, τὸν μεσαιωνικόν, καὶ τὸν νεώτερον! Χωρὶς τῆς φωνῆς ταύτης, οὐδεμία ἀνάπλασις πολιτικῇ, δικονομικῇ ἢ θρησκευτικῇ. Ἀλλὰ τῆς γῆς ἡδύνον πᾶν οἰτίαν ἐν τῷ συμποσίῳ τῆς ἐξανθρωπήσεως. — Ἀλλ' ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι περιέβαλψαν τὴν Ἑλληνικὴν, ὅπως γίνωσι δῆθεν ταχύτερον τῆς Ἑλλάδος κύριοι. Οἱ δὲ ἀπόγονοι αὐτῶν, ἀπ' ἐναντίας, διδάσκονται τὸν Ἑλληνισμόν, ἵνα πρὸς τὰ λοιπὰ γένη ἀντιδιδάξωσιν αὐτὸν, ἵνα πολλαπλασιάσωσι τὰ μέσα τῆς ἀναπτύξεως, ἵνα καταστήσωσιν ἀγαπητὸν ἐν παντὶ τύπῳ τῆς Ἑλλάδος τὸ ὄνομα, καὶ ποιήσωσι παρὰ τοῖς ἔθνεσιν εὐσυμπαθέτους τοὺς υἱοὺς αὐτῆς.

Ὁ Δάντης, κατὰ τοὺς νεωτέρους κριτικούς, μαν-

θάνει τὴν γλῶσσαν τοῦ Φαίδροῦ καὶ τοῦ Γόργίου, ἐρεξῆς δὲ καὶ παραδίδει αὐτὴν πρὸς ἐκλεκτοὺς μαθητὰς (*). Ὁ Πετράρχης καὶ ὁ Βοκάκιος nocturna manu et diurna φυλλολογοῦσι τῶν ἡμετέρων προγόνων τὰ συγγράμματα. Μετ' ὀλίγον ὁ Καβάλλας, ὁ Κίγκολος, ὁ Πλαζώνιος, ὁ Βράκος, φιλολόγοι τῆς αὐτῆς ἐκπαινετηρίδος, διαφιλοτιμοῦνται περὶ τὴν Ἑλληνικὴν σπουδὴν, καὶ ἡ πάλις τῶν Φλωρεντινῶν, ἐσωτὺ ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς Ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας, ὀνομάζονται Νέαι Ἀθηναί. Βραχέως, τὸ παροιμιώδες « *Græcum est, non potest legi* », ἀποβάλλει βχθμηδὸν πᾶσαν ἰσχύν.

Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀκτύριος διερμηνεύει ἐν Βονωνίᾳ τὰς Ἑλληνιστὶ συντεθείσας Νομὰς τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας, ἡ Σύνοδος τῆς Βιέννης, καὶ συμφώνως Πάπας Κλήμης Β'. (1311) δικτάσσουν, ὅτι δημόσια παιδευτήρια Ἑλληνικῆς νὰ καθιδρυθῶσιν εἰς τὰς μεζονὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας, εἰς ἐκάστην δὲ πόλιν δύο καθηγηταὶ νὰ μεταφράζωσιν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Λατινικὴν τῶν Ἀττικῶν συγγραμμάτων, καὶ τῶν Πατέρων τὰ συγγράμματα. Μετ' οὐ πολὺ, εἰσχωρήσαντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, ἐπεβάλλετο τοῖς διδασκόμενοις τὴν γραμματολογίαν καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, ὅθεν καὶ τὸ ῥητὸν « *Homme de lettres sans grec, est un prêtre sans latin* », εὐφυῆς ἀντίθεσις τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν μεσαιῶνα.

Ἀλλ' ὁ ζῆλος, προϊόντος τοῦ χρόνου, αὐξάνει τοσοῦτον ἀπανταχοῦ, καὶ τοσχύτην ἔκτασιν ἡ Ἑλληνικὴ λαμβάνει παρὰ τοῖς λογίοις, ὥστε, κατὰ τὴν ἐπομένην ἐκατονταετηρίδα, βλέπομεν τῇ δε μὲν πεπαιδευμένους γράφοντας οὐ μόνον ἑλληνιστὶ, ἀλλὰ καὶ νεοελληνιστὶ (**), ἐκείσε δὲ τοὺς ἱεράρχας τῶν δύο ἐν τῇ Φλωρεντινῇ Συνόδῳ ἀντικειμένων μερῶν νὰ λογομαχώσῃ, σχεδὸν μετὰ γνώσεως ἴσης ἀμφοτέρωθεν, περὶ τὴν ἐρμηνείαν σκοτεινῶν τινῶν χωρίων τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

Ἀνακεφαλαιοῦμεν ἐν ὀλίγαις λέξεσι.

Διὰ τῆς ἀναταράξεως, ἡ Σταυροφορία ζωπυρεῖ τὴν δυτικὴν κοινωνίαν, καὶ ἀναπτύσσει τὰς δυνάμεις τῶν δημοτικῶν στοιχείων. Τούτων δὲ εἰσερχομένων ἐν τῷ δράματι τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ Ποίησις καὶ ἡ ἱστορία ἀποβάλλουσι τὸ τετριμμένον, καὶ περιβάλλονται καινὸν ἐνᾶμκα, ἥτοι παραδέχονται τὴν ἰδιώτιδα γλῶσσαν. Ὑπὸ τῶν ποιητῶν δὲ καὶ τῶν λογογράφων ταχύτερον τοιοῦτοτρόπως οἱ λαοὶ ἐκπαιδεύμενοι, ὁρμῶσιν ἀνεπισχέτως πλέον εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ φωτισμοῦ.

(*) Σώζεται ἡμετέριον τι τοῦ ποιητοῦ ἐγκωμιάζον τὰς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν προόδους τοῦ μαθητοῦ τοῦ Raffaele di Gubbio.

« *S'avaccia n. lo stil Greco e Francesesco.* »

ἥτοι, προκόπτει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Γαλλικὴν φωνήν.

(**) Ὁ Βαρλαάμ, πρὸς τοὺς ἄλλους, ὅς καὶ προγενέστερος, καὶ ὁ Φίλιππος, οὗ σώζονται ἐπιστολαὶ γεγραμμέναι ἐν τῇ

νεωτέρᾳ.

Στρέψωμεν νῦν τὸ βλέμμα καὶ πρὸς τὰ ἡμέτερα.

Γ'.

Ἀλέξιος ὁ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς Ῥωμαίων, ὁ Κομνηνός, διεβίβασεν, ἐξιστοροῦσι κατὰ τι ἔθιμον ἀρχαῖον, τὸν ἀρχιστράτηγον τῆς Ἀ' Σταυροφορίας Γορρῆν ἀναμέσον ὑποκαμίσου καὶ σαρκὸς αὐτοῦ· τοῦτέστιν υἱοθέτησεν αὐτόν. Ἐὰν ἀληθὲς τὸ πρᾶγμα, ὁ προσφιλέστατος Αὐτοκράτωρ ἐξεπλήρωσε καθήκον φιλοξενίας, εἰ μὴ πολιτικῆς ἀνάγκης. Ἀνάγκη οὐδὲ θεοὶ μάχονται.

Ἐκ τούτου ὅμως μὴ συμπεράνωμεν, ὅτι διὰ τῆς τελευτῆς ἐγκαταστασιζοῦται καὶ τὸ Σταυροφορικὸν πνεῦμα τῇ πολιτείᾳ, ἥ ὅτι σχέσεις εἰλικρινεῖς καὶ φιλικαὶ συνδέονται μεταξὺ Γραικῶν καὶ Λατίνων, ἐξ ὧν σχέσεων τροπολογεῖται κατὰ κράτος ἡ κοινωνία. Ἡ υἱοθεσία τοῦ Κομνηνοῦ ἀπομένει τύπος ἀπλοῦς εἰς τῶν δύο μερῶν τὰ χαρτοφυλάκια, ἐωστού ὁ ἐκ Φλάνδρας Βαλδουῖνος, τῷ δικαιώματι τοῦ ἰσχυροτέρου χρώμενος, ἔλθῃ νὰ διεκδικῇ τὸν Γορρῆ τὰ τυπικὰ δικαιώματα, καὶ κατακηρύξῃ τὸν ἄθλιον Μουρτζουφλὸν ἀνωθεν τῆς στήλης τοῦ Ἰπποδρομείου. — Ἐν τούτοις ἡ ἐκ τῆς Ἀ' Σταυροφορίας προκύψασα ταρχὴ κατ' ὀλίγον κωπάζει, μετὰ δὲ τὸν ἐπωκρατήσαντα πανικὸν φόβον ἐν τῇ αὐλῇ, τὰ πνεύματα ἐπικνέρονται εἰς τὴν προτέραν ὡς ἐγγιστα κατὰστασιν.

Ἀλλὰ τί ἀκριβῶς μετὰ τὴν σταυροφορίαν αὕτη ἡ αὐλὴ ἐργάζεται; τίς ἡ θέσις αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν;

Θέσις ἀξιοθρήνητος. Ἐνῷ ἡ Λατινικὴ κοινωνία ὡς χεῖμαρρος ὁρμητικὸς κυλινδρούμενος πρὸς τι ἄγνωστον τέρμα, διατρέχει ῥαγδὴν τὴν ὁδὸν τῆς ἀναμορφώσεως, ἡ Ἀνατολικὴ αὐλὴ, ἐντὸς τε καὶ ἐκτὸς ὑπ' ἐχθρῶν ἐπιβουλευομένη καὶ πολέμουμένη, τὴν ἀναπόφευκτον δὲ ῥοπὴν αὐτῆς προαισθανομένη, καταπίπτει εἰς λήθηρχαν, καὶ μόνον ἐκ διαλειμάτων ἐγρηγρεῖ. Ἡ αὐλὴ τοῦ Βυζαντίου, δυστυχῶς ἐκπρωπεύουσα τὸ γένος ἅπαν ἐν τῷ δικαστηρίῳ τῆς ἱστορίας, ὁμοιάζει ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐσχάτην ποινὴν καταδικασθέντα, ὅστις ἐν παραμονῇ θανάτου, παραμυθεῖ τὴν πικρίαν αὐτοῦ, πάσας τὰς ἡδονικὰς ἀναμνήσεις ἀναπολῶν, καὶ ἐξαπατῶν τὸ ἀπαισιῶν παρεπὶ διὰ μέσου ἐλπίδων, ἃς αὐτὸς ὁ τάλας ἐνδομύχως ἀπογινώσκει.

Λέγωμεν δὲ ἡ Ἀνατολικὴ Αὐλὴ, κατ' ἀντίθεσιν τῆς Λατινικῆς κοινωνίας, καθότι ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος οὐδέπω ἐξῆλθεν εὐκρινῶς εἰς τὸ φῶς τῆς πολιτικῆς. ἡμεῖς ἡμεῖν, ἡ ἱερὰ λέξις λαὸς οὐπω ἤχησεν ἐν τῇ θρησκευτικῇ καὶ πολιτικῇ αὐτῆς σημασίᾳ, τοῦλάχιστον καθάπερ παρὰ τοῖς δυτικοῖς. Ἡμεῖς ποιοῦμεθα πορείαν διάφορον. Ἡμεῖς βυθίζομεν ὁδὸν ὑποκαταρριμμένην καὶ δυσκἀταπτον, ὁδὸν ἣτις δὲν θέλει ἀποκαλυφθῇ ἀναρπυδὸν, εἰμὴ καθ' ἣν στιγμὴν διαρρήχθῃ τοῦ μεσαιῶνος ὁ μυστηριώδης πέπλος. Τὰ πλῆθη τῆς Λατινικῆς Εὐρώπης ἐνέδυσαν ἤδη τὸν ἀγῶνα. Ἀλλ' ἡ Ἀνατολὴ περιμένει ἐν βεβαιότητι σιγῇ καὶ ἐν προσευχῇ τὴν ἡμέραν τοῦ ἄθλου

τῆς. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς θέλει ἀναγεννηθῇ διὰ λουτροῦ δουλείας.

Πόθεν αὕτη ἡ διαφορά; Ἵνα τί, πάντων ἀγωνιζομένων, ἡμεῖς βραδύνομεν τὴν ἀνάπτυξιν;

Δύσκολον τὸ ζήτημα· τὰ δὲ ἡμέτερα ὅρια στενά. Καὶ ὅμως ἀνάγκη νὰ τὸ πραγματευθῶμεν, ἔστω καὶ ἐπιτροχάδην, καθὼ οὐσιωδέστατον. Ἀλλὰ ἀδύνατον νὰ ἐξετάσωμεν αὐτὸ προσηκόντως, ἂν μὴ ἀνατρέξωμεν εἰς τὰ προηγούμενα. Ἐπικαλούμεθα γοῦν ἐκ μέρους τοῦ ἀναγνώστου εὐνοϊκὴν ὑπομονήν. Οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ μὴ ὀφείλον τὴν ἀρχὴν του καὶ τὴν αἰτιολογίαν του εἰς τὰ προηγούμενα.

Ἡ Ἑλληνικὴ διάνοια, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, καὶ ὡς ἐκ τοῦ χρόνου ἐν ᾧ ἐλευθέρως ἐπολιτεύσατο, δὲν ἐπώπτευσεν ἐν τῇ θεωρίᾳ, καὶ δὲν ἐφάρμοσεν ἐν τῇ πράξει, εἰμὴ δύο ὅρους διακεκριμένους, ἀσυναρτήτους, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀσυγχύτους· τοὺς ὅρους, οὓς οἱ φιλόσοφοι συνήθως ὀνομάζουσιν Ἰδανικόν, καὶ Πραγματικόν. Αἱ ἠθικαὶ ἐπιστήμη, ἡ καλλιτεχνία, ἡ Ποίησις ἐκ προαιτίων ἐδράζαντο τοῦ ἰδανικοῦ, οὐδεὶς δὲ ὁ μὴ γινώσκων μεθ' οἷας μοναδικῆς ἀντιλήψεως ἐνεβάτευσεν αὐταὶ εἰς τοὺς μυχοὺς τούτου. Ἡ μὴ θεωρητικὴ πολιτικὴ, καὶ ὁ οἰκιακὸς βίος, καὶ ἡ κοινὴ λατρεία λαμβάνουσι κληρὸν τὸν δεύτερον ὅρον, τὸ πραγματικόν, ἢ ἄλλως, τὴν ἐντελέχειαν, ἀλλὰ μετὰ ζήλου καὶ δυνάμεως ἀνίστων· ὅθεν περιέρχεται καὶ ἡ ἀνισοσταθμία ἐκείνη μεταξὺ ἐπιτήμης καὶ πολιτεύματος, μεταξὺ γνώσεως ἀφ' ἑνὸς, καὶ θρησκείας ἀφ' ἑτέρου, ἣτις ἐπιφέρει λίαν ταχέως τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ πολιτεύσεως τὴν διάλυσιν.

Τὸν μέσον ὅρον ἀναμεταξὺ ἰδανικοῦ καὶ πραγματικοῦ, τὸν ὅρον τὸν συμβιβαστικόν, ἡ κάλλιον εἰπεῖν, τὴν ἀρμονικὴν σχέσιν καὶ συνάρεσιν τῶν δύο τούτων ὅρων, οὐδὲ ἡ Ἑλλάς ἡ πολυθεϊκὴ, οὐδὲ ὁ ἐπίλοιπος ἀρχαῖος κόσμος ἐγνώρισαν. Ὁ τὴν τριᾶδικὴν ἐντέλειαν ἀπαρτίζων τρίτος ὅρος, ἦτοι τὸ ἰδανικόν ἐν τῇ ἐντελεχείᾳ, ἡ τοῦ κατ' ἰδέαν τύπου ἐφαρμογὴ ἐν τῇ τοῦ βίου πραγματικότητι, οὗτος ἀνήκει εἰς ἄλλους χρόνους, ἀποκαλύπτεται εἰς ἄλλας γενεάς.

Ταύτην τὴν ἀνοικειότητα μεταξὺ θεωρίας καὶ πράξεως παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, μαρτυροῦσι καὶ ἡ θεομοθεσία, καὶ τὸ θρησκευμα, καὶ τὰ ἔθνη αὐτῶν. Ποῦ ὁ Μίνως καὶ ὁ Σόλων, καὶ ποῦ τὰ φιλοσοφικὰ τολμήματα τῆς Σωκρατικῆς σχολῆς; Βεβαίως, ὁ ἐν δήμῳ Πλάτων δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς τῶν Νόμων καὶ τῆς πολιτείας· ὁ δὲ Παῦλος, καὶ τῆς σαρκὸς ἑκατονταετηρίδας ἔπειτα, δὲν τολμᾷ νὰ διδάξῃ εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Πλάτωνος, πάρεξ ἐν ὀνόματι τοῦ Ἀγνώστου Θεοῦ, καὶ ὑποστηριζόμενος ὑπὸ δύο Ἀρειοπαγιδῶν.

Ἐλθωμεν νῦν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καὶ διευθύνωμεν τὴν ἐρευναν ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ οἰκιακοῦ βίου. Ἐντεῦθεν γὰρ ὁμολογουμένως πηγάζουσιν, ὡς ἐκ κοινῆς ἀρχῆς, τὰ σπουδαιότερα ἱστορικὰ καὶ πολιτικὰ γινόμενα.

ΣΠ. ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ.

(Ἀκολουθεῖ).